

WILLELMUS I

DUX NORTHMANNORUM ET REX ANGLORUM

COGNOMINE *CONQUESTOR*.

WILLELMI CONQUESTORIS

GESTA

A Willelmo Pictavensi Lexoviorum archidiacono, contemporaneo scripta.

(DUCESNE, *Historie Northman. Script antiq.*, pag. 178)

(*Initium desideratur.*)... cum vita regnum Angli- cum amisit, quod paternæ ac suæ violentiæ, non aliis debuit. Coronam eandem cum throno Heraldus obtinuit filius ejus, partim ab eo tyrannidis in amore degener. Exsules adhuc manebant in curia propinqui sui Willelmi principis Edwardus ac Alveradus, qui olim pueri ne jugularentur ad avunculos in Northmanniam effugerant. Genitrix eorum fuit Emma filia Richardi primi, genitor Edelredus rex Anglorum. Verum de genealogia horum germanorum et quod hereditatem eorum Dani invasione occupaverint, satis alii scripsere. Ut ergo decessum Chunnuti audierant, primo Edwardus mari decurso naves quadraginta milite instructissimas Hantonæ appulit, ubi multitudinem offendit maximam se ad interne- cionem sui operientem. Nam Heraldum Angli dese- rere volebant, vel, quod est credibilius, non aude- bant, metuentes adfore Danos ad protectionem sive citatam ultionem ejus, extinctos fuisse truculentia Danica suæ gentis nobilissimos minime oblitus sunt. Congressus illico magna cæde superavit. Considerans autem adversantis terræ vires ingentes, quas traduxit modicas esse, regyralis proris cum opima præda Northmanniam repetit. Hunc sibi larem tutum sciebat, largum et benevolam. Non multo post deinde interstitio temporis Doroberniam venit Alveradus transvectus ex portu Icio, accuratius quam frater antea adversus vim præparatus, sceptrum et ipse paternum requirebat. Quem advenientem interiora Godwinus comes nefario dolo suscipiens factione iniquissima tradidit. Et enim ultro occurrit ei veluti ad honorem, officium suum benigne promissit, oscula dans ad fidem ac dextram. Mensam præterea cum eo familiariter communicavit atque consilia. Noctis autem insecutæ medio manus inermis ex somno lan- guidi post tergum restrinxit. Tali expugnatum sua-

vitæ Londoniam regi transmisit Heraldus, et de comitatu aliquot similiter vinctos reliquos partim in ergastula deputavit separatos ab invicem distra- ctione miseranda, partim diro sine necavit horribi- liter evisceratos. Gavisus Heraldus in vinculis conspecto Alverado, satellites ejus quam optimos coram eo jussit decapitari, ipsum orbari luminibus, dein equestrem nuditate turpatum ad mare deduci sub equo pedibus colligatis, ut in Elga (*Elye*) insula exsilio cruciaretur et egestate. Delectabat ipsum vita inimici gravior morte. Simul Edwardum omnino abstertere intendebat germani calamitatibus. Ita deperit formosissimus juvenis, laudatissimus boni- tate, regis proles et regum nepos, nec supervivere potuit diu; cui dum oculi effoderentur, cultro cere- brum violavit mucro. Ideo brevi exclamatione hac te nos alloquemur, Godwine, cujus mortui nomen in- fame superest atque odiosum. Nam a flagitio, quod malitiosissime patravisti, deterrere te, si fieri possit, volumus. Quam execranda furia agitaris? quo corde contra jus atque fas abominandum faci- nus machinaris? cur in exitium tui tuorumque per- fidissimam prodicionem admittis, crudelissimo ho- micida? Moliris, confecisse gratularis quod remo- tissimarum a Christianismo nationum ritus ac leges detestantur. Alveradi indignissimæ ærumnæ tibi improbissimo gaudium, honestis pariunt lacrymas. Dictu equidem talia sunt lugubria. Willelmus vero gloriosissimus dux, cujus acta venturam ætatem divina opitulatione freti docebimus, vindice gladio feriet jugulum Heraldus tuæ sobolis crudelitate per- fidiaque consimillimæ. Fundis traditione tua imme- ritum sanguinem Northmannorum, fundetur sanguis tuorum pari vice ferro Northmannorum. Libuit in- humanum scelus hoc perpetuo silentio sepellire, sed in historiarum serie res quoque minus pulchras,

cum necessario incidunt, non a charta semovendas A putamus, ut ab imitatione facti semovendæ sunt.

Heraldus non multo post decessit, cui frater Hardehunutus ex Emma Edwardi matre natus, reversus a Danimarchia successit. Hic generi materno similior, non qua pater aut frater crudelitate regnabat, neque interitum Edwardi, sed provectum volebat. Ob morbos etiam, quos frequenter patiebatur, plus Deum in oculis habebat et vitæ humanæ brevitatem. Cæterum de regno ejus aut vita scribere aliis relinquamus, ne longius a materia proposita digrediamur.

Illuxit tandem gaudium festivissimum, summæ cunctis qui pacem et justitiam desiderabant expectatum. Dux noster, plus intelligentia rerum honestarum et vi corporis quam ætate adultus, arma militaria sumit; qui rumor metum Franciæ detulit omni. Alium non habebat Gallia, qui talis prædicaretur eques et armatus. Spectaculum erat delectabile simul ac terribile, eum cernere frena moderantem, ense decorum, clypeo fulgentem et galea, teloque minitantem. Nam uti pulchritudine præstabat cum indumenta principis gestaret aut pacis, ita ornatus qui contra hostem sumitur eum singulariter decebat. Hinc virilis in eo animus et virtus enitescibat egregia claritudine. Hinc namque summo studio cœpit Ecclesiis Dei patrocinari, causas impotentium tutari, jura imponere quæ non gravarent, judicia facere quæ nequaquam ab æquitate vel temperantia deviant. Imprimis prohibere cædes, incendia, rapinas. Rebus enim illicitis nimia ubique, ut supra docuimus, licentia fuit. Denique cœpit omnino a familiaritate sua remove re quos imperitos aut pravos dignoscebat, sapientissimorum vero optimorumque consiliis uti, externis inimicis fortiter resistere, obsequia debita a suis potenter exigere.

Cum hæc initia suum splendorem Northmanniæ et antiqui status tranquillitatem jam redderet et meliora promitterent, bonis obsequenter juvantibus rectorem consueta libertate perfrui, malebant quidam pro libitu sua retinere, aliena diripere. Hujus vesaniæ signifer prosiluit Wido filius Burgundionum comitis Raginaldi, qui validissima castra Brionium et Vernonium ducis dono tenebat, a puerilibus annis cum ipso familiariter nutritus. Sed aut principatum, aut maximam portionem Northmanniæ ambiebat. Secum itaque in pessimas conspirationes univit Nigellum præsidem Constantini pagi, Ranulfum Bajocensem vicecomitem et Haimonem, agnomine Dentatum, et alios potentes. Non cohibuit iniqui hominis contumaciam generis propinquitas, non tantorum beneficiorum impensa liberalitas, non denique ducis in eum sincera dilectio summaque benevolentia. Insontes multos necavere, quos nequicquam tentaverunt ad transvertendum, vel quos majori obstaculo sibi esse perviderant. Fas quidem negligebant omne, nefas nullum devitare curabant, dummodo potentiam consequerentur ampliorem. Est nonnunquam hæc ambitionis cæcitas. Paulatim ergo id perjuræ societatis inceptum eousque con-

valuit, ut directissima belli fronte Valesdunis in donarium suum congregati longe per circuitum omnia tumultu concuterent. Sequebatur impietatis vexillum pars Northmanniæ major. Verum tot gladios minime exhorruit partis vindicantis ductor Willelmus. Irruens enim strage pavorem iniecit, quo fere corda adversariis erepta sunt, brachia debilitata. Sola mens quæ in fugam præcipitaret, relinquatur. Insectabatur ille per miliaria aliquot duriter castigans. Avia plerosque aut viæ difficiles in mortem subverterunt. Nonnullis in planitie trita celeritas ad ruinam, constipatio ad lethiferam collisionem fuit. Absorbuit non paucos fluvius Olna equites cum equis. Interfuit huic prælio Franciæ rex Henricus victrici causæ auxilians. Fructuosissima sane atque notificanda sæculis unius diei pugna, quæ, cum exemplum tremendum sanciret, et cervices nimium elatas ferro contudit, et propugnacula facinorum plurima castella victoriæ manu impellendo disjecit, et bella domestica apud nos in longum sopivit. Turpissime elapsus Guido Brionium cum magno equitatu contendit. Oppidum hoc cum loci natura, tum opere inexpugnabile videbatur. Nam præter alia firmamenta quæ moliri consuevit belli necessitudo, aulam nabet lapideam arcis usum pugnantis præbentem, quam fluvius Risela nullo quidem tractu vadi impatiens circumfluit. Victor mature insecutus arctam locavit obsidionem, castella utrinque ad ripas fluminis bipartiti opponens. Deinde oppugnatione diurna territans, egrediendi facultatem penitus interclusit. Postremo penuria etiam victualium obsessus Burgundio, interventores pro clementia missitabat. Motus dux consanguinitate, supplicite, miseria victi, non acerbius vindicavit. Recepto castro, in curia sua commanere eum concessit. Supplicia item consociis, quæ cæpta ex æquo irrogarentur, condonare maluit ob rationabiles causas. Nigellum alio tempore, quoniam improbe offensabat, exsilio punitum fuisse comperio. Guido in Burgundiam sponte rediit propter molestiam probri. Ferre apud Northmannos pigeat vilem se cunctis, odiosum esse multis. Et Burgundia tolerabat eum invita. Equidem si valuisset ille quantum contendebat, germanum suum ipsius provinciæ comitem Guillelmum potentatu privasset et vita. Arnos decem in armis et amplius consumebat, venans præliis tam cognatum sanguinem. Quid laborem, ut evidentiæ nequitiae testimonium adducam? Northmanni superati semel universi colla subdidere domino suo, atque obsides dedere plurimi. Dein ad jussum ejus festinanter ac funditus destruxere munitiones novarum rerum studio constructas. Insolentiam humo tenus posuere metropolitæ Rothomagenses, quam contra tenellum comitem usurpaverant. Gaudebant dehinc Ecclesiæ, quia divinum in tranquillitate celebrare mysterium licebat; exultabat negotiator, tuto quo vellet iturus; gratulabatur agricola, quod securum erat novalia scindere, spem frugum spargere, nec latitare milite viso.

Cujusque conditionis, ejusque ordinis homo ducem A laudibus ad sidera tollebat, longitudinem ei vite atque sanitatem votis omnibus optabat.

Vicissitudinem post hæc ipse regi fide studiosissima reddidit, rogatus ab eo auxilium contra quosdam inimicissimos ei atque potentissimos ad officium. Rex etenim Henricus, contumeliosis Gaufridi Martelli verbis irritatus, exercitum contra eum duxit, et castrum ejus quod Molendinum Herlæ vocabatur in pago Andegavensi cum manu valida obsedit et expugnavit. Cernebant Francigenæ quod invidia non cerni vellet; exercitum deductum e Northmannia sola regio majorem, omnique collegio, quantum adduxerant vel miserant comites plurimi. Celeberrime in Aquitania, dum Pictavis exsularem, eadem, quam nostrates contestantur, Northmanni comitis divulgabatur claritudo, parta in illa expeditione. Hunc inter cunctos aiebant excelluisse ingenio, industria, manu. Rex ei quam libenter proponebat consultanda, et maxima quæque ad ejus gerebat sententiam, anteponeus in perspicentia consulti melioris eum omnibus. Unicum id redarguebat, quod nimium periculis objectabat se, ac plerumque pugnam quæritabat, decurrens palam cum denis aut paucioribus. Northmannos etiam primates obsecrabat, ne committi prælium vel levisimum ante municipium aliquod paterentur; metuens videlicet occasuram virtutem ostentando, in quo regni sui præsidium firmissimum et ornamentum splendidissimum reponebat. Cæterum quæ velut immoderatam fortitudinis ostentationem multopere dissuadebat rex atque castigabat, ea nos terribiæ atque animosæ ætati aut officio ascribimus. Secessione tali interdum explorando reperiuntur quæ non modice expediunt. Aliquando malefici excipiuntur, qui multitudines agminum cavent; modo efficitur aliud utilissimum.

En ipsius factum quem excusamus et cujus mirabile tirocinium attentius meminisse lepidius delectat. Suis familiaribus volens quasi elabi, secesserat ab exercitu, equites ducens aliquantis per trecentos. Illis dein cum solis quatuor subtrahit se, atque palatur. Ecce obvieniunt ex parte hostili 15 superbientes in equis et armis. Continuo incurrens lanceam projicit, audacissimum cavens perfodere. Coxa autem D dirupta est alliso terræ. Cæteros ad quartum milliarium persequitur. Tres interea centuriæ quas reliquerat, subsequentes investigando (timebant enim ejus fidentis) repente comitem Tedbaldum perspicunt cum equitibus quingentis. Fit opinio trisissima. Hostes arbitrantur eos, atque dominum suum in eorum potestate comprehensum teneri. Invicem igitur cohortati, prope in dubium casum, ut illum eripiant, sese objiciunt. Sed ubi recognitum est agmen socium, in ulteriora perquirentes, inveniunt recubantem quem fractura coxæ alligabat ex quindecim unum. Paululum hinc progressis alacer obviat eorum dominus, adducens quos ceperat milites septem.

Dicitabat ex ea tempestate, uti opinabatur Gaufridus Martellus, parem comiti Northmannorum equitem sive militem sub cælo nullum degere. De Vasconia et Arvernica potentes ei transmittabant vel adducebant equos qui nominibus propriis vulgo sunt nobilitati. Item reges Hispaniæ his donis inter alia ejus amicitiam captabant. Et erat expetenda optimis et potentissimis amicitia hæc, atque colenda. Perfectissime namque inerat causa in ipso, cur a domesticis, a finitimis, a longinque sepositis diligeretur. Ad hoc ipse ut esset decori amicis vel adjumento, tantum satagebat quantum esse valebat; et procurabat semper ut sibi quamplurimum amici deberent. Tunc florescebat in adolescentia principans uni provinciæ, nec regnis dominatus, annos ætatem circiter quadraginta quinque. Cum ab illa ætate hanc, vel si majus a pueritia pernoveris ejus actus, tute sicuti vere potes, affirmabis per eum nunquam societatis jus aut amicitia fuisse violatum. Fixe enim perstabat in dictis atque conventis, tanquam edocens actu suo quod enuntiant philosophi, justitiæ fundamentum esse fidem. Si cujus ab amicitia disjungi rationibus gravissimis cogebatur, sensim hanc diluere, quam repente præcidere malebat. Consentaneum id videmus sapientum censuræ (Cic. *Amic.* 21). Inique se alienavit iniquus, diram inimicitiam suscepit rex Henricus, transversus hominum pessimorum suadela. Qui dum injuriis Northmanniæ lacesseret admodum intolerabilibus, contraibat ad quem Northmanniæ propugnatio pertinebat Willelmus; multum tamen veteri amicitia tribuens et regis dignitati. Confligere cum ejus exercitu eo præsentem, studio, quantum necessitudo sinebat, extremo cavebat. Et Northmannos cohibebat sæpenumero, nec jussu modo [sed] quasi oratu, quam maxime concupientes prælii contumelia decus regum sædare. Alias horum aliqua patentius intelligitur, simul qua ipse magnanimitate Francorum aspernaretur enses, atque universorum qui contra se regis edicto fuerant evocati.

Ipsius quoque viribus et consilio Edwardus Hardehuniti vita finita tandem in paterno solio coronatus resedit. tam sapientia et eximia morum probitate quam antiqua prosapia ea dignus gloria. Disceptantes etenim Angli deliberatione suis rationibus utilissima consenserunt, legationibus justa petentibus acquiescere, quam Northmannorum vim experiri. Reducem cum non maximo præsidio militis Northmannici cupides sibi eum præstituerunt, ne manu validiore, si comes Northmannicus adveniret, subigerentur. Qui quid bello valeret, rumore satis noverant. Edwardus autem dum grato reputaret affectu quam sumptuosam liberalitatem, quam singularem honorem, quam familiarem dilectionem in Northmannia sibi impenderit princeps Willelmus, tam beneficus quam linea consanguinitatis longe sibi conjunctor; quin etiam quam studioso ejus auxilio in regnum ab exsilio sit restitutus, potissimum aliquid atque gratissimum recompensare desiderans more honestorum, coronæ quam per eum adeptus est,

eum rata donatione hærodem statuere decrevit. A rat. Cæteri statim amisso impetu ad munitionem refugium. Cursum promovet notum compendium trauit. Ille autem non prius ab insecutione desistit quam portæ munitionis fugatos eripiunt. Captum suis unum manibus retinuit. His magis ad obsidendum accensus, castella circumponit quatuor. Celerem irruptionem situs oppidi denegabat omni robore sive peritiæ; cum scopulorum asperitas pedites etiam deturbaret, præter qui angustis itineribus duobus atque arduis accederent.

Est jam permutata in serenum turbulentia apud nos domestica omnis. Æmulus autem e vicino nondum omnis conqueuit. Brachium levabat in nos, quo non leviter sese vulnerabat, Gaufridus Martellus. Huic enim, calliditate bellandi egregie instructo, unde triumphum non pollicerentur Andegavi, Taroni, Pictones, Burdegala, multæ regiones, civitates plurimæ quæ signis ejus parebant? Is namque dominum suum comitem Pictonum et Burdegala vi bellica cepit, neque ante postliminio concessit reverti mancipatum indignissimæ custodiæ, quam argenti et auri pondus gravissimum, atque prædia ditissima extorsit cum sacramento de pactis. Porro ipsius defuncti, post redemptionem die quarto, et novercam præcipuæ nobilitatis toro suo sociavit, et fratres in tutelam suam accepit, et thesauros cum tota honorum ac potentia amplitudine quasi ditioni suæ vindicavit. Finibus quidem Andegavensis comitatus claudi potestatem suam, inopem atque pudendam angustiam æstimabat. Late in aliena eum captivum raptabat immanis cupiditas. Dilatus ergo acquisitis, multa insigniter consummavit, nec minus varia astutia quam opibus agens. Inter quæ Turonorum quoque ingentem et opulentiam et virtutem expugnavit, contrita prius fortitudine comitis Tedbaldi. Nam cum subvenire mutaret Tedbaldus percharæ urbi suæ, quam sub duris ictibus Martelli obsidentis ingemere ac prope deficere ipsa denuntiantia didicerat, promptissime occurrens Martellus viçit. Denique comprehensum Boiis arctavit ipsam cum suis præcipuis; neque pacto eos levioze quam Willelmum, antea Pictavensem, eiecit. Civitatem ex hinc Turonicam possidebat; vexavit idem Franciam universam regi rebellans. Tumidus itaque præliorum successu Northmanniæ castrum invasione occupavit et summopere custodiebat Alentium. Inhabitatores ad se pronos repererat. Incrementum pulcherrimum deputabat suo nomini, patravisse quod Northmanniæ dominium minnerit. Willelmus tueri sufficiens jus paternum et avitum, quin etiam diffusius pretendere, adibat cum exercitu terram Andegavensem, ut reddens rationem primo abalienaret Gaufrido Danfrontum, post reciperet Alentium. Cæterum sui militis unius fraudulencia fere interit, qui non extimescebat latam provinciam inimici. Nam ubi approximabatur Danfronto, cum equitibus divertit quinquaginta, acceptum quæ (sic) stipendium auferent. Prædæ autem index castellanis prodidit ipsum quidam ex Northmannis majoribus, intimens quo, aut curierit, et quam paucis comitatus, atque hunc esse qui mortem fugæ præferret. Emissi quantocius equites trecenti, pedites septingenti inopinantem a tergo invadunt. Pectus vero intrepide ille obvertens, dejecit humo quem audacia maxima primum sibi impege-

B explorat, si qui offendantur aut comeatum advectantes, aut in legatione directi, aut pabulatoribus suis insidiantes. Sane, ut intelligas quam secure in terra hostili agitare, interdum venatur. Est regio illa silvis abundans ferarum feracissimas. Sæpe falconum, sæpissime accipitrum volatu oblectatur. Non loci difficultas, aut sævitas hiemis, nec adversitas alia rigidam virtutem ab obsidione quivit dimovere. Auxiliaturum exspectant et nuntio advocant Martellum inclusi. Deserere handquaquam volebant dominum, sub quo licenter quæstum latrocinii contraherent, quali causa fuerant seduci inhabitantes Alentium. Non ignorabant quam in Northmannia esset invisus latro aut prædo, quam recto usu uterque supplicio addiceretur, et quod neuter parvo absolveretur. Suis maleficiis eundem legis metuebant usum. Educti Gaufridus copias ingentissimas equestres ac pedestres ad subveniendum. Willelmus ubi rescivit id, properat ex adverso continuatione obsidionis militibus probatis crediti. Speculatum præmittuntur Rogerius de Monte Gomerico et Willelmus filius Osberni, ambo juvenes ac strenui, qui mentem quoque hostis arrogantissimam perdiscunt ex colloquio ipsius. Indicit per eos Gaufridus classico suo Willelmi apud Danfrontum excubias excitatum iri sub auroram lucis crasinam. Præsignat qualem in prælio equum sit habiturus, quale scutum, qualem vestitum. Illi contra opus non esse respondent instituto eum itinere longius fatigari, nam continuo, propter quem vadit, affore. Equum vicissim domini sui præsignant, vestitum et arina. Renuntiata hæc non parum alacritati Northmannorum addunt. At omnium acerrimus ipse dux inurget accelerantes. Tyrannum fortasse absumi desiderabat adoleseens piissimus. Quod ex omnibus præclaris facis pulcherrimum judicavit senatus latinus et atheniensis. Verum subitaneo terroze consternatus Gaufridus, adversa acie nondum conspecta, profugio salutem suam cum agmine toto committit. Ea duci Northmannico liber progressus patet ad devastandam hostis opulentiam, ad defendendum æmuli nomen ignominia sempiterna. Sed novit esse prudentium victoriæ temperare, atque non satis potentem esse qui semet in potestate ut

ciscendi continere non possit. Placet ergo fortunatum iter convertere. Festinus inde ecce Alenconio supervenit, arduam rem pugna fere nulla conficit. Oppidum enim natura, opere atque armatura munitissimum adeo currente proventu in ejus manum venit, ut gloriari his verbis liceret: *Veni, vidi, vici*. Perculit citissime hic rumor Danfrontinos. Diffidentes itaque alius clypeo se liberandos, post fugam famosissimi bellatoris Gaufredi Martelli, similiter deditioe se liberant properatissima, quando reversum ad oppugnandum vident Northmannorum principem. Perhibent homines antiquioris memoriae, castra hæc ambo comitis Richardi concessu esse fundata, unum intra alterum, proxime fines Northmanniæ, atque tam succedentium ei comitum quam ipsius jussis obtemperare solita. Victor postea, domum reversus, patriam cunctam recenti decore ac tripudio illustrabat, simul amorem atque terrorem sui auctius in externa diffundebat.

Alia sub tempus idem Annalium voluminibus apta gessit princeps isdem, quæ sicuti plurima cæteris temporibus ab eo gesta prætermittimus, aut ne quem gravet spatiosus codex, aut quia rem non admodum sufficientem scriptori cognovimus. Præterea quantum in dicendo facultatis habemus, ad dicendum præstantissima omnium id reservamus. Parturire suo pectore bella quæ calamo ederentur poetis licebat, atque amplificare utcumque cognita per campos figmentorum divagando. Nos ducem sive regem, cui nunquam impure quid fuit pulchrum, pure laudabimus, nusquam a veritatis limite passu uno delirantes.

Cæpere post hæc Northmanni summates fere cuncti incredibili eum amplecti veneratione, ut oblectari dudum, sic modo serenam ei fidelitatem quisque suam probare nitentes, adeo ut ejus et sobole, quam sola tum spe fovebant, dominum sibi concordii votorum electione creare certarent. Quod ipse universa, quæ erga se vel a se fideliter acta, humili prudentia muneri divino ut reputanda fuere reputavit, juventutis in primordio moderatissimum virum agens. Consillii itaque de matrimonio disceptatur, ut solent in diversum suadere ingenia disparium atque sententiæ, præsertim cum in frequenti curia ponderosa de re consultatur. Reges de longinquo suas unice charas filias huic marito voluntarie locarent, ac affines habere quos confines potissimum placuit, multæ rationis gravitate id persuadente.

Vigebat eo tempore Teutonibus collimitans ac Francis, eminensque potentia præcipuus eorum Flandrensis marchio Balduinus, nobilitate item prisco ex germine tradita illustrissimus. Nam uti a satrapis Morinorum, quos moderni Flandros appellant, sic a regibus Galliæ atque Germaniæ natales deducebat, nobilitatis etiam Constantinopolitanæ lineam attingentes. Stupuerunt mirantes cum comites, marchiones, duces, tum archipræsulum alta dignitas, si quando presentiam ejus rari hospiti-

alis imperatoria cura promeruit. Ipsius velut amici et socii prudentiam in deliberatione maximorum negotiorum consulturi, benevolentiam donis et multa honoris impensa comparaturi. Nomine siquidem Romani imperii miles fuit, re decus et gloria summa consiliorum in summa necessitudine. Reges quoque magnitudinem ejus et venerati sunt et veriti. Est enim et nationibus procul remotis notissimum, quam frequentibus, quamque gravibus bellis imperatorum immanitatem fatigaverit, pace demum ad conditiones ipsius arbitrato dictatas composita; cum regum dominos terræ ipsorum nonnulla parte mulctaverit violenter extorta. Sua quæque vel inexpugnata vel indefessa potius manu tutans. Monarchia post Franciæ cum puero monarchia ipsius consiliosissimi viri tutela, dictaturæ, atque administrationi cessit. Marchio hic fascibus ac titulis longe amplior quam strictum sit explicabile, natam suam nobis acceptissimam dominam in Pontivo ipse præsentavit, soceris generoque digne adductam. Enutrierat autem prudens et sancta mater in filia quod muneribus paternis multuplo præponderaret. Requirens genus maternum, matris patrem sciat regem Galliæ Robertum, qui filius et nepos regum progenuit reges, cujus laudabilitatem in religione divina et regni gubernatione mundi lingua non tacebit. Introductioni hujus sponsæ civitas Rothomagensis vacabat jucundans.

Compellamur istic ore quodam gesti pervergati, nec Arcensem comitem Willelmum properantis ad altiora styli celeritate præterire et ipsum quidem patriæ lacrymis ultra terminum æqui et boni quantum in ipsius conatibus fuit potentem. Ignavam propaginem atque perfidam præclaræ stirpis Guidonem (Willelmum) nec humanæ nec divinæ legis frena retinere. Hunc neque hæc, neque Guidonis ruina, præterea neque magni victoris a nullo victi admiranda et virtus et felicitas, partumque iis inclytum nomen. Quod in præstantes animos et laudanda quæque facinora erigere debuit, id in immoderatam confidentiam ac nimis altam extollendo præcipitavit utrumque, ortus videlicet sui nimia notitia. Ambo enim sinistre noverunt in progenio se computari ducum Northmanniæ. Burgundio se nepotem Richardorum e filia secundi: Arcensis fratrem se tertii, secundi filium, primi nepotem. Is ab in-eunte pueri principatu infidus ei et adversus, quamquam fidelitatem juratus et obsequium, hostilia agitabat, modo temeritate non latente resistens, clandestinis interdum dolis. Improbam quidem animi clatio facillime hominem in res injustas detrudit. Motus dissensionum aliorumque superius commemoratione aliquanta digestorum malorum, nonnullos ipse caput principale concitavit, perosque exemplo, consilio, favore et auxilio incitavit, auxilium confirmavit. Multa et inquieta, longique temporis ejus molimina fuere, pro sua et contra domini sui magnitudinem, cujus accessum non modo ab Arcensi castro, verum etiam ab ei propinqua Northmanniæ parte, quæ citra flumen Sequanam sita est,

arcere sæpenumero surrexit. Postremo in supra-
 A dicit Danfronti oppugnatione quasi desertoris fur-
 tivo more discessit, nequaquam petita missione :
 satelliti debitum, cujus antea nomine hostilitatem
 atque velabat, jam omne detrectans. Ob hæc et
 alia tot ejus et tanta ausa, dux, uti res monuit,
 suspiciens plura et majora ausurum, receptaculi,
 quo plurimum confidebat, editius firmamentum oc-
 cupavit, custodiam immittens, in nullo amplius ta-
 men jus ejus imminuens. Nempe eas latebras id
 munimentum inite elationis atque dementiæ ipse
 prius fundavit, et quam operosissime extruxit in
 præalti montis Arcarum cacumine. Cæterum male-
 fidi custodes non multo post castri potestatem con-
 ditori reddunt, munerum pollicitatione et impen-
 sius imminente varia sollicitatione fatigati sub-
 actique.

Solitò mox acriores intromissum furia incendunt,
 ultionem quoque sui velut per injurias diminuti
 exacturum. Oritur toto ambitu pagi vicini multa
 miseria. Tumultus, prædæ, rapinæ sæviunt, vasti-
 tatem minantes. Armis, viris, commeatu et quibus-
 cunque tali negotio idoneis castrum exornatur, mu-
 nimenta prius firma firmiora sunt. Paci et otio locus
 nullus relinquitur. Denique sævissima rebellio in-
 struitur. Quæ postquam duci comperta sunt Wil-
 lelmo, e Constantino pago, ubi certiore nuntium
 accepit, ea properabat celeritate, ut equi comitan-
 tium, præter sex, omnes priusquam perventum sit
 Arcas lassitudine defecerint. Nam festinantem ut
 contraheret injuriæ suæ amplius incitaverunt audita
 mala provinciæ suæ. Ecclesiarum bona, aggressium
 labores, negotiatorum lucra, militum prædam injuste
 fieri dolebat. Miserando planctu imbellis vulgi, qui
 multus tempore belli aut seditionum oriri solet,
 advocari se cogitabat. Cæterum, in itinere haud
 procul ab ipso castro obvius habuit quosdam suæ
 militiæ principes, fidos acceptosque sibi. Ili repen-
 tino rumore in urbe Rothomago quæ comes Arcensis
 agitabat audierant, et cum equitibus trecentis quanto-
 citius Arcas accesserant, si convectionem frumenti
 et aliarum rerum contra obsidionem necessarium
 prohibere valerent. Verum ubi cognoverunt maxi-
 mas copias militum inibi congregatas esse, simul
 quia metuebant, ipsos etiam qui secum venerant
 transituros fore ad societatem Willelmi, ante pos-
 teri diei ortum (sic eis amicorum opinio secreto
 prædixerat) diffisi quam occissime redibant. Hæc
 referunt, atque ipsi in exercitum præstoletur con-
 silium dant : etenim ejus partem plus quam fama
 divulgaverit deserui, viciniam pene omnem in adver-
 sarii favorem concedere, ulterius pergere cum
 paucis nimis periculosum esse. At constantia illius
 minime his ad pavorem est mota, vel ad diffidentiam.
 Nam eos confirmans hoc responso, nihil quidem
 rebelles in se cum præsentem conspexerint
 ausuros; mox quantum calcaria equum cogere
 poterant accelerans perrexit. Egit cum propria for-
 titudo, felicitatem ei promisit justa causa. Et ecce,

ut seditionis principem in præalto monte cum acie
 multarum legionum prospexit, enisus in arduo
 cunctos intra munitionem terga dare impigerrime
 compulit. Ac ni obstitissent citius obseratæ fores,
 insecutus, uti animus iratus fortisque tulit, male
 ominatos ex magna parte obtruncavisset.

Rem vere gestam et quid prope gestum erat me-
 moramus, sed quæ posteritas difficile sit creditura.
 Dein potiri volens munitione, jussu prope contracto
 exercitu circumsevit. Fuit difficillimum, quos ea
 natura loci maxime defensabat expugnare. Sane
 more suo illo optimo rem optans absque errore
 confectum iri, efferatos et contumaces obice ca-
 stelli ad montis pedem exstructi clausit, præsidioque
 impositus, aliis postea negotiis invitantibus ipse
 B recessit, ut dum ferro parceret, fame vinceret.

Monet equidem digna ratio et hoc memoriæ pro-
 dere quam pia continentia eadem semper vitaverit,
 nisi bellica vi aut alia gravi necessitudine urgente.
 Exsilio, carcere, item alia animadversione quæ
 vitam non adimeret, ulcisci malebat, quos, juxta
 ritum sive legum instituta, cæteri principes gladio
 absumunt belli captos, vel domi criminum capita-
 lium manifestos : salubriter pensans qui Arbiter
 quam tremendus terrenæ potestatis acta desuper
 prospiciat, moderatæ clementiæ ut immoderatæ
 sævitæ, omnique meritorum qualitati sua cuique
 decernens.

Audiens vero rex Henricus inclusum esse cuius
 vesaniæ fautor erat atque consultor, auxilium ferre
 C festinat, manum adducens armatorum non modicam,
 ad hoc quibus indigent obsessi complura. Adducti
 in spem memorandi facinoris quidam ex eo numero,
 qui in præsidio ducis relictis custodiunt, Francorum
 adventantium itinera explorata insidunt. Et ecce
 numerosa pars minus cauti excipiuntur. Ingelra-
 nus Pontivi comes, nobilitate notus ac fortitudine,
 et cum eo quamplures viri nominati interimuntur.
 Hugo Bardolphus, ipse item vir magnus, capitur.
 Perveniens tamen quo ire intenderat rex, exacer-
 batissimis animis summa vi præsidium attentavit,
 Willelmum ab ærumnis uti eriperet, pariter decre-
 mentum sui stragem suorum vindicaret. Sed ubi
 negotium difficile animadvertit (quippe inimicus
 impetus facile toleraverunt castelli munimenta
 D et militum virtus æque valida), ne cruenta morte
 et pudenda fuga pelleretur, abire maturavit, decus
 nullum adeptus, nisi forte decorum fuerit quo-
 rum advenit causa inopiam stipendio minuisse,
 militibus numerum auxisse. Reverso dein ad obsi-
 dionem duce, et qualiter otium aliquod jucundum
 celebrari solet, in procinctu aliquandiu morato,
 famis acrimonia, sævius et arctius quam armis
 urgens, prope jam expugnavit. Rex denuo accitus
 multo et misere supplicii nuntio, venire abnuit; su-
 periore casum reputans, magis aspera magisque
 ignominiosa metuens. Cernit tandem angustiarum
 oculo papæ partus rapiendi contra dominum suum
 principatus cupidinem malesuadam esse, sacramen-

tum aut fidem violare ut iniquum, sic plerumque A
perniciosum : pacis nomen blandum et dulce, rem
ipsam profecto jucundam et salutarem. Damnat
ipse præ cunctis nimium audax incceptum, demen-
tissimum consilium, ruinosum factum. Dolet arma-
tum se in arcibus arctari. Impetrant supplicantes
deditionem accipi; præter vitam nihil aliud neque
honestum neque utile pacti. En spectaculum triste,
letum miserabile. Properant ultra quam vires inva-
lidæ sufficiant famosi paulo ante equites cum
Northmannis evadere Franci, non minus dedecore
quam inedia cervicibus contusis, pars in jumentis
famelicis quæ pedum cornu modice vel sonarent,
vel pulverem excitarent, pendentes : pars ocreis et
calcaribus ornati insolito comitatu incedentes et
eorum plerique sellam equestrem incurvo languido-
que dorso, nonnulli solum se nutabundi vix epor-
tantes. Erat item cernere calamitatem levis arma-
turæ egredientis sædam ac variam. Miserans infor-
tunia hujus quoque, ut pridem Guidonis, celebranda
ducis clementia. Noluit extorrem et inopem casu
magis pudendo cruciari, sed cum gratia et posses-
sionibus quibusdam amplis, atque multorum redi-
tuum, patriam ei concessit; æstimans rectum
potius in eo patruum remitti, quam adversarium
insectari.

In ipsa mora obsidionali Northmannorum aliquanti
potentiores a duce ad regem defererunt, quos jam
antea conspirationis rebellantium occultique fuisse
adjutores opinabile erat. Malevolentiam qua olim
contra infantem fuerant inflati, nondum evomere
totam. Eorum e consortio Guimundus præsidens
munitioni, quam Molendinas appellant, in manus
regis eam dedit. Imposita est regia cohors. Guido
frater comitis Pictavensis Willelmi atque impera-
tricis Romanæ et cum eo viri militares atque illu-
stres. Verum et ii, et quiqi alias relicti sunt a Fran-
cis, cum deditas esse comperissent Archarum late-
bras, sese nostris fuga furati sunt. Northmanni au-
tem puniendi lege transfugarum, levi poena aut
nulla domino suo reconciliati sunt, rati nullas jam
opes vel astutias contra eum fore efficaces.

Vehementius post hæc in æmulationem exardere,
novoque moveri tumultu Francia cœpit. Principes
universi, cum rege, Northmanno principi ex inimi-
cis jam inimicissimi. Anxie tumebat in eorum ma-
levolis mentibus vulnus præcipue invidum, quod
recenter sauciavit, mors Ingelranni comitis et in
eodem conflictu interemptorum. Acerbe inflamma-
bat eos memoria eventus Andegavorum comitis Gau-
fredi, depulsi dudum Willelmi clypeo, qualiter me-
moravimus, aliorumque non modici numeri detri-
mentorum, atque dedecorum inflictorum eis virtute
Northmannica. Inimicitia causas veraciter expla-
namus, ac pleniter rex egerime ferebat et velut
contumeliam suam diffiniebatur quam maxime ulci-
scendam, cum imperatorem Romanum, quo majus
potentia sive dignitatis nomen in orbe terrarum
aliud non est, amicum et socium haberet, provin-

ciis multis præsideret potentibus, quarum domini
aut rectores militiae suæ essent administri; comitem
Willelmum suam nec amicum nec militem, sed
hostem esse; Northmanniam quæ sub regibus Fran-
corum egit ex antiquo, prope in regnum evectam;
superiorum ejus comitum quanquam ardua value-
runt nullum in hæc ausa illatum. Condolentes in ea-
dem Tedbaldus, Pictavorum comes, Gaufridus, item
reliqui summates quadam insuper indignatione pri-
vata intolerandum ducebant sese regis, quocumque
prævia vocarent, signis parere; Willelmum Nor-
thmannorum nequaquam pro rege, sed confidenter
atque indesinenter ad ejus magnitudinem quam ali-
quantum attrivit, ulterius atterendam, vel si qua
via valeat conterendam in armis agitare. Præterea
B concupiebant Northmanniam aut ejus partem quidam
regis proximi. Hi quasi faces flagrantissimæ regem
incendebant et principes.

Eas ob res post consultationem infausto omine
communicatam, edicto regio bellum jubente, innu-
merosissimæ copiae in Northmanniam expeditæ sunt.
Burgundiam, Arverniam, atque Wasconiam prope-
rare videres horribiles ferro; imo vires tanti regni,
quantum in climata mundi quatror patent, cunctas;
Franciam tamen et Britanniam quanto nobis vicini-
ores tanto ardentius infestas. Julium Cæsarem,
vel bellandi peritorem aliquem, si fuerit peritor,
exercitus Romani ducem, ex mille nationibus co-
acti olim, dum Roma florentissima mille provinciis
C imperitasset, hujus agminis immanitate terri-
puisse affirmaris. Nimirum concipit pavorem ali-
quantum terra nostra. Ecclesiae metuunt inquietanda
fore otia sanctæ religionis, stipendia sua ex libidine
armatorum diripienda, quamvis orationum præsidio
certantes confidunt. Plebs urbana et agrestis, necnon
quicumque imbellis et minus firmus, solliciti sunt ac
trepidati; timent sibi, uxoribus, liberis, rebus suis,
cum adeo gravem hostem timoris modo amp iorem
quam sit metiuntur. At cum reminiscuntur quem
habeant propugnatorem, quam luctuosas patriæ ca-
lamitates adhuc adolescens, vel puer potius, magno
consilio, maximaque virtute susulerit, spe timorem
leniunt, afflictionem fiducia consolantur. Verum ad-
mirandæ constantia dux Willelmus nulla percussus
formidine, regi qui robur immanis ipse ducit, jam
D in Rothomagensis ex Ebriocensi pago sensim pro-
cedenti, magno animo sese festinus opponit : trans-
adversam ripam Sequanæ partem suarum copiarum,
ut hostem distributum prænovit, contra dirigens. Sic
enim dispositum est industria, quæ multum profu-
tura sperabatur, ut quantus miles inter Sequanam
et Garunnam fluvios colligeretur, quas gentes mul-
tas uno nomine Celtigallos appellant, ii nos hac rege
ipso duce invaderent, illac vero ducibus fratre regis
Odone et Rainaldo familiarissimo, inter flumen
Rhenum et Sequanam collecti, quæ Gallia Belgica
nuncupatur. Regem insuper comitabatur Aquitania,
pars Gallia tertia et latitudine regionum et multi-
tudine hominum a plerisque æstimata. Nec mirum,

si forte Francorum temeritati atque superbix sic munitæ spes erat aliquanta, ducem nostrum aut opprimendum esse ea mole, aut ignominiosa fuga clapsurum, milites aut occidendos, aut capiendos, oppida excidenda, vicos exurendos, hæc ferienda gladio, illa in prædam diripienda; postremo terram totam usque in fœdam solitudinem redigendam.

Sed longe alium res eventum habuit. Nam inauspicato congressi Odo et Rainaldus, cum suam aciem quam terribili atrocitate vastari animadverterent, ducatu et ensis ope simul ommissis, equorum velocitates salutem consulunt. Urgebat namque cervices eorum non meritis leniora mucro Roberti Aucensis comitis, ut natalibus ita virtute magni, una Hugonis Gornacensis, Hugonis Montisfortis, Gualterii Giffardi, Willelmi Crispini, aliorumque nostræ partis fortissimi: orum virorum. Guido Pontivi comes ad vindicandum fratrem Ingelrannum nimis avidus captus est, et cum eo complures genere et opibus clari. Plurimi ceciderunt; reliquos fuga eripuit cum antesignanis. Cognito citius hoc successu propugnator noster dux Willelmus nocte intempesta caute instructum quemdam direxit, qui tristem regi victoriam propius castra ipsius ab alto arboris per singula inclamavit. Rex attonitus inopinatus nuntio, procul omni cunctatione signo antelucano suos in fugam excitavit: summe necessarium ratus quam maxima celeritate Northmanniæ finibus discedere. Multa dehinc hostilia utrinque acta sunt, qualia præter belli conflictum inter tantos hostes fieri solent. Francis tandem gravissimarum sibi dissentionum finem cupientissime volentibus, pax convenit. Ea pactione inter ducem et regem media, ut capti apud Mare Mortuum regi redderentur, ejus vero assensu et quasi dono quodam dux jure perpetuo retineret quod Gaufrido Andegavorum comiti abstulerat, quodque valeret auferre. Confestim in ipso conventu principes militiæ suæ jussu commonuit dux intra terminos Martelli Andegavensis ad Ambreras construendas mature adesse paratos. Et quem hujus incœpti diem eis ipse, eundem Martello per legatos præcœnivit. O Validam, o confidentem, et nobilem hujus viri animum! o admirandam, nec facile competentem præconio extollendam virtutem! Non petit imbellis cujuslibet terram debellandam, sed tyranni ferocissimi et in re militari, ut superiora docuere, plurimum strenui, quem uti fulmen terribile comites atque duces potentissimi tremere; cujus vires et versutias collimitantum ei quisquam vix evaderet. Porro, ut magis admirare, ipsum hostem incœutum et imparatum nou aggreditur, sed prius ei diebus quadraginta ubi, quando, ejus rei gratia sit adventurus, denuntiat. Hujus famæ terrore percussus Gaufridus Meduanensis, Gaufridum dominum suum festinus adit, dolens et miserans conqueritur; constructis Ambreris opibus Northmannorum, terram ejus ad libitum inimici invadendam, destruendam, desolandam. Cui tyrannus Martellus, ut erat elatus animo, grandia præsumere et loqui solitus: « Meum,

A inquit, sicut vilis et pudendi domini omnino abnuas dominium, si patiente me patrari videas quod metuis. » Die præfinito, Cenomannicum solum ingressus Northmannorum rector, dum castrum quod minatus est erigit, fama referente, quæ tam falsi quam veri nuntia volat, Gaufridum Martellum brevi adventurum audit. Quapropter opere administrato hostis adventum magna constantia et alacritate præstolatur. Quem, ubi amplius opinione morari videt et jam de cibariis penuria plebei pariter ac proceres conqueruntur, ne milite minus prompto in futurum utatur, modo dimittere statuit, castro viris et alimoniis munito, jubens tamen ut, cum nuntium ejus acceperint, quantocius eodem redeant cuncti. Exercitus nostri mox divulgato discessu, B Martellus in auxilium suum adjunctis Willelmo Pictavorum comite domino suo et Eudone Britanorum comite, necnon undequaque copiis collectis, Ambreras contendit. Dein præsidii situ et munimentis perspectis, ad oppugnandum accingitur. Parant vallum rescindere; castellani resistunt. Exardent, audent, aggrediuntur propius et acrius, certatur utrinque magna vi. Missilia, saxa, libriles sudas, item lanceæ desuper feriunt. His plerique interempti cadunt, alii repelluntur. Sic audaci molimine casato aliud incipiunt. Tentant murum ariete, qui percussus in virga (ariete) castellanorum frangitur.

C Interea cognito labore suorum munitionis fundator Willelmus, omnis moræ impatiens evocat exercitum, subventum ire quam maxime properat. Quem postquam inimici tres adeo nominati comites adæquitate percipiunt, mira celeritate, ne dicam trepida fuga, cum immanibus exercitiis dilabuntur. Victor Gaufridum Meduanensem e vestigio bello adortus, qui domini furorem præcipue incendit querela præfata, intra exiguum tempus eoque compulsi, ut in remotissimis Northmanniæ partibus sibi manus perdomitas daret, fidelitatem quam satellites domino debet jurans.

D Rursum pace soluta, rex ignominix suæ magis quam detrimenti requirens ultionem, renovata expeditione Northmanniam aggreditur, exercitu coacto copioso quidem et minus quam antea immani: regni siquidem ejus pars amplior, funera sive indecoram fugam suorum lugens aut timens, ad redeundum super nos minus prona erat, quanquam vindictæ in nos longe cupidissima. Martellus Andegavensis, non dum tot sinistris casibus fractus, minime deficit, quantum ullatenus virium colligere potuit adducens; vix enim hujus inimici odium et rabiem Northmanniæ tellus penitus contusa vel excisa satiaret. Famam tamen sui motus quantum potuere occultantes, ne confestim in ipso ingressu obvio propugnatore, quem experti sunt, repellerentur, citis itineribus per Oximonsensem comitatum ad fluvium Divam pervenere. hostili immanitate per transitum populati. Neque illic aut converti placuit, aut consistere fiducia fuit. Etenim si permitteretur ulterius progredi, quali

eo perventum est cursu, et sic in Franciam, dein evadere incolumes, præclaræ famæ occasionem sibi promiserunt, quod Willelmi Northmanni terram ad litus usque marinum ferro igneque vastaverint, nemine obsistente, nemine insequente. Verum ea spes, ut illa quondam, fefellit. Nam dum ad vadum Divæ morarentur, supervenit ipse alacer cum exigua manu virorum felici hora. Pars exercitus jam flumen cum rege transierat. Et ecce fortissimus vindex in residuos insiluit, cecidit populatores, parcere flagitium credens, cum patriæ sauciæ adeo necessaria causa ageretur, infestissimo hoste in medio sinu ejus deprehenso. Citra aquam intercepti, in oculis regiis fere cuncti ferro ceciderunt, præter qui sese ingurgitare maluerunt, pavore impellente. Ne vero jure sæviens gladius in adversam ripam insequeretur, ruina maris obstabat, alveum Divæ insuperabili mole occupantis. Interitum suorum miserans ac metuens rex, cum Andegavense tyranno quam celerrime Northmannicos fines exivit, decernens animo consternato vir strenuus et nominatus in rebus bellicis, dementiæ reputandum Northmanniam ultra attentare.

Non multo post universæ carnis viam demigravit, nunquam gloriatus triumpho quem de Willelmo Northmanno comite retulerit; imo nec multæ in eum vindictæ compos. Philippus filius ei successit infans, inter quem et principem nostrum firma pax composita est, ac serena amicitia, tota Francia cupiente et annuente.

Sub idem tempus obiit et Gaufredus Martellus ad vota multorum vel quos oppræsserat, vel qui metuerant eum. Sic terrenæ potestati et humanæ superbix finem natura ponit inevitabilem. Sero pœnituit miserandum hominem nimix fortitudinis, ruinosæ tyrannidis, perniciosæ cupiditatis. Equidem sua eum extrema docuere quod antea pensare neglexit, etiam quæ juste in mundo possidentur, necessario amittenda fore. Sororis filium hæredem reliquit; qui nomine proprio idem probitate absimilis ei, cœlestem Regem timere et pro comparando externo honore bona actitare cœpit.

Quod humanæ linguæ ad malevolentiam quam ad benevolentiam laudandam sint promptiores novimus, ob invidiam plerumque, interdum ob aliam pravitatem. Nam et pulcherrima facinora in contrariam partem iniqua depravatione traducere solent. Unde nonnunquam fieri constat quatenus decora regum, sive ducum, sive cujuscunque optimi, cum non vere traduntur apud ætatem posteram, censura bonorum Jamnentur, ut nequaquam imitanda mala ad invasionem, vel aliud iniquum facinus placeant exemplo. Quapropter nos operæ pretium arbitramur quam verissime tradere, quatenus Willelmus hic, quem scripto propagamus, quem tam futuris quam præsentibus, in nullo displicere, imo cunctis placere optamus, Cenomannico principatu quemadmodum regno Anglico non solum forti manu potitus fuerit, sed et justitiæ legibus potiri debuerit.

A Comitum Andegavensium dominatio Cenomannorum comitibus pridem gravis ac pene intolerabilis extiterat. Ut enim alia plurima omittam, novissime nostra memoria Fulco Andegavensis Herbertum Cenomannicum majorem Santonas illexit, sponsione urbis ipsius. Ibi vincum in medio colloquio ad pactiones, quas avare concupierat, carcere et tormentis coegit.

Tempore vero Hugonis, Gaufredus Martellus urbem Cenomannicam sæpe igne injecto cremavit, sæpe militibus suis eam in prædam distribuit, plerumque vineas circa ejus ambitum extirpavit, aliquando expulso qui juste præsedit, soli dominio suo eam vindicavit. Hugo hæreditatem suam Herberto reliquit filio et inimicitias easdem. Hic Gaufredi tyrannide metuens omnino deleri, Northmanniæ ducem Guillelmum, sub quo tutus foret, supplicem adiit, manibus ei sese dedit, cuncta sua ab eo ut miles a domino recepit, cunctorum singulariter eum statuens hæredem si non gigneret alium. Præterea, ut conjunctius attingeret tantum virum ipse et posteritas ipsius, ducis ei filia petita atque pacta est. Quæ priusquam nubes pervenisset ad annos, morbo ipse interiit, suos in ipso sine obtestans et obsecrans, ne quærerent aliam præter quem ipse dominum eis, hæredem sibi relinqueret. Cui si volentes pareant, leve servitium toleraturos fore: si vi subacti, forsitan grave. Potentiam illius, prudentiam, fortitudinem, gloriam nec non genus antiquum ipsos optime nosse. Sub eo præside agentes, C formidini fore quibusque confinibus.

At homines malefidi Galterium Medantinum comitem cui soror Hugonis nuperat receperunt invasorem desertores. Indignans ergo repulsam Guillelmus jure multiplici successurus Herberto, arma expedit, quibus requireret sic prærepta. Nam et olim egit sub Northmannorum ducum ditione regio Cenomanica. Incendium confestim injicere, aut urbem totam excindere, ausos iniquæ trucidare, quantum ingenio abundavit et viribus, potuisset. Sed hominum sanguini quanquam nocentissima parcere maluit solita illa temperantia et validissimam urbem relinquere incolume caput, atque munimentum terræ quam in manu habebat. Hæc itaque expugnandi via placuit: crebris expeditionibus et diuturnis in ipso territorio mansionibus metum incutere, vineas, agros, villas vastari, loca munita circumquaque capere, præsidia, ubi res postulavit, imponere, denique plurima turba ærumnarum incessanter affligere. Cum ea geri viderent Cenomannici, quam anxii trepidique fuerint, quam cupierint onus molestissimum a cervicibus depellere, conjectare quam referre facilius est. Accito sæpius Gaufredo, quem præses eorum Galterius dominum sibi ac tutorem præfecit, prælio decernere minati sunt nonnunquam, sed ausi nunquam. Perdoivitis tandem castellis jam per totum comitatum subactis, reddunt civitatem prævalenti. Et quem longa detinuerunt rebellione, supplici et ingenti suscipiunt

honore. Stuprum est summis, mediis, infimis placare insensum. Occurrunt, clamant dominum suum, prociidunt et inclinantur ejus dignitati, fingunt bilares vultus, lætas voces, plausus congratulantis. Fiunt obviam faventes laicorum studio, omnium quotquot ibidem sunt ecclesiarum ordines religiosi. Tempia summpere, quemadmodum processiones, adornata esulgent, redolent thymiamata, resonant sacra cantica. Victori sufficiens pœna perdonitos in potestatem suam venisse et urbis firmamentum sua in reliquum custodia occupari. Voluntarie Gualterus deditiõni consensit, ne invasa protegens hæreditaria amitteret. Clades a Northmannis illata vicinãtati Medanti et Calvimontis metum ei faciebat de majori.

Volvit in omne sæculum et progeniei suæ optime consultum fuisse prudens victor, pius parens. Idcirco germanam Heriberto, ex partibus Teutonum suæ munificentie maximis impensis adductam nato suo conjugare decrevit, ut per eam ipse et progeniti ex ipso, jure quod nulla controversia convelli posset vel infirmari, Heriberti hæreditatem possiderent sororius et nepotes. Et quoniam pueri ætas nondum fuit mature conjugio, in locis tutis illam prope nubilem magno cum honore custodiri fecit, nobilium atque sapientium virorum ac matronarum curæ commissam. Hæc generosa virgo, nomine Margarita, insigni specie decentior fuit omni margarita. Sed ipsam non longe ante diem quo mortali sponso jungeretur hominibus abstulit Virginis Filius, virginum sponsus, cælicus imperator; cujus igne salutifero pia prella flagrabat, pro cujus desiderio orationibus, abstinentiæ, misericordiæ, humilitati, denique plurimæ bonitati studebat; vehementer exoptans præter ipsius connubium aliud perpetuo ignorare. Sepelivit eam Fiscannense cœnobium, quod cum aliis ecclesiis quantum licebat religioni nimirum doluit raptam properato obitu, cujus longævitatem effectuosissime concupivit. Illius etenim anima prudenter evigilans cum lucerna ardente Christi adventum expectans, ecclesias colere cœpit cum reverentia. Cilicium quoque, quo latentius carnem domare proposuerat, postea quam transmigravit proditum, mentem aternis intentam prodidit.

Quam longinquus a favore ducis Guillelmi animo fuerit versutus homo Gaufridus Meduanensis, certissime cum urbs Cenomannica dederetur patefactum est. Ne enim hanc ejus gloriosam felicitatem præsens conspiceret, deseruit ante non minus invidio dolore quam inconstante perfidia abactus. Noluit meminisse impudens audacia, quomodo pridem elementiam oraverit perdonitus. Non est verita impudens iniquitas jurisjurandi violare promissum. At perpetuum nomen quanto majores illius quantum potentes, nunquam sunt gloriati. Parere sibi videbatur, si virtutem invictam triumphis magnificatam quam plurimis lacessere auderet. Per legatos iterum iterumque monitus ad obsequendam, mentem obstinatam non omisit.

A Fuga, astutia, validæque munitiones non modicum fiducia ministraverunt. Statuit ergo prudentia repudiati domini latibulum charissimum abalienare ei castrum Meduanum æstimans multo satius ac dignius hac pœna ferire, quam fugitanti persequi, et victoriam levem ex eo capto insignibus titulis addere. Hujus castri latus alterum, quod alluit scopuloso rapidoque flumine (nam supra Meduanæ ripam in prærupta montis rupe situm est) id nulla vi, nullo ingenio vel arte humana attentari potest. Alteri vero munimenta lapidea, pariterque difficillimus aditus propugnant. Disponitur tamen obsidio, exercitu nostro admoto quantum natura repellens patitur, cunctis mirantibus ducem rem hanc nimis arduam confidentissime aggressurum. Equitum ac peditum copias tantas incassum fatigari cuncti fere opinantur; multi conqueruntur, nulla spe animos corum erigente, nisi forte mora annua vel ampliore fames expugnet. Etenim gladiis, lanceis, missilibus, nihil geritur, nihil gerendum speratur; item neque ariete, neque tormento, cæterisque instrumentis bellicis, siquidem locus omnino machinamenti importunus erat. Verum magnanimus ductor Willelmus urget incœptum, præcipit, hortatur, confirmat diffidentes, lætum exitum pollicetur. Nec multo temporis intervallo dubii sedent. Eo solerti consilio ipsius injecti ignes castrum corripunt. Citissime diffunduntur more suo, sævius omni ferro quæque obvia vastantes. Custodes atque propugnatores attoniti subita clade portas murumque deserunt, discurrunt trepidi laribus et rebus incensis primo succurrere. Dein propriæ saluti quo refugio valent consulere festinant, victores gladios vehementius quam incendium metuentes. Northmanni alacerrime concurrunt, exultantes animos et gratulantem clamorem pariter tollentes; certatim irruunt, potenter munitione potiuntur. Opima præda invenitur, nobiles equi, arma militaria, omnisque generis supellex. Quæ sicut alibi capta plerumque grandia, militum potius quam sua esse voluit continentissimus ac liberalissimus princeps. Castellani, qui in arcem confugerant, die postero dederunt se, contra Willelmi ingenium ac fortitudinem nulli firmamento confidentes. Restauratis ille quæ flamma corruerat, præsidioque providenter disposito, insolitum triumphum quasi de natura superata domum revexit cum imenso gaudio exercitus. Et confines Gaufridi non triste acceperunt hoc eum fuisse detrimento mulctatum, asseverantes gloriam solius Willelmi comitis ultionem multorum esse de perjurio ac prædone.

Per idem fere tempus Edwardus rex Anglorum suo jam statuto hæredi Guillelmo, quem loco germani aut prolis adamabat, graviore quam fuerat cautum pignore cavet. Placuit obitus necessitatem prævenire, cujus horam homo sancta vita ad celestia tendens, proximam adfore meditabatur. Fidem sacramento confirmaturum Heraldum ei destinavit, cunctorum sub dominatione sua diversis, honore atque potentia eminentissimum, cujus antea frater

et fratruelis obsides fuerant accepti de successione eadem. Et eum quidem prudentissime, ut ipsius opes et auctoritas totius Anglicæ gentis dissensum coercerent, si rem novare mallent perfida mobilitate, quanta sese agunt. Heraklus dum ob id negotium venire contenderet, itineris marini periculo evaso littus arripuit Pontivi, ubi in manus comitis Guidonis incidit. Capti in custodiam traduntur ipse et comitatus ejus, quod infortunium vir adeo magnus naufragio mutaret. Docuit enim avaritiæ calliditas Galliarum quasdam nationes exsecrandam consuetudinem, barbaram et longissime ab omni æquitate Christiana alienam. Illaqueant potentes, aut locupletes trusos in ergastula afficiunt contumeliis, tormentis. Sic varia miseria prope ad necem usque contritos ejiciunt sæpissime venditos magno. Directi ad se dux Willelmus eventu cognito, propere missis legatis, precatu simul ac minis extortum obvius honorifice suscepit eum. Guidoni bene merito qui nec pretio, nec violentia compulsus, virum quem torquere, necare, vendere potuisset pro libitu ipse adducens apud Aucense castrum sibi præsentavit, grates retulit condignas, terras tradidit amplas, ac multum opinas, addidit insuper in pecuniis maxima dona. Heraldum vero sufficientissime cum honore in urbem sui principatus caput Rothomagum introduxit, ubi multiplex hospitalitatis officiositas viæ laborem perpeços jucundissime recrearet. Nimirum gratulabatur tanto super hospite sibi omnium charissimi propinqui et amici legato, quem inter se et Anglos quibus a rege secundus erat, mediatorem sperabat fidissimum. Coadunato ad Bonamvillam consilio, illic Heraldus ei fidelitatem sancto ritu Christianorum juravit. Et sicut veracissimi, multaque honestate præclarissimi homines recitavere, qui tunc adfuere testes, in serie summa sacramenti libens ipse hæc distinxit; se in curia domini sui Edwardi regis, quandiu superesset, ducis Willelmi vicarium fore; enisurum quanto consilio valeret, aut opibus, ut Anglica monarchia post Edwardi decessum in ejus manu confirmaretur; traditurum interim ipsius militum custodiæ castrum Doveram, studio atque sumptu suo communitum; item per diversa loca illius terræ alia castra, ubi voluntas ducis ea firmari juberet, abunde quoque alimonias daturum custodibus. Dux ei jam satelliti suo accepto per manus ante jusjurandum terras ejuscunctumque potentatum dedit petenti. Non enim in longum sperabatur Edwardus ægrotantis vita.

Deinde quia ferocem et novi nominis cupidum novit ipsum et qui venerant cum ipso, armis militaribus et equis delectissimis instructos secum in bellum Britannicum duxit, hospitem atque legatum quasi contubernalem habens, ut eo quoque honore quodam sibi magis fidem et obnoxium faceret. Britannia namque præfidenter adversus Northmanniam fuit omnis armata. Hujus audaciæ princeps erat Conarus Alanni filius. Is in virum ferocissimum adultus, a tutela diu tolerata liber, capto Eudone

A patruo suo, atque vinculis ergastularibus mancipato, provinciæ, quam dono paterno accepit, magna cum truculentia dominari cœpit. Paternæ dehinc rebellionis renovator, Northmanniæ hostis non miles esse voluit. Dominus autem ejus antiquo jure, sicuti Northmannorum Willelmus, castellum quod Sancti Jacobi appellatum est interim opposuit in confinio, ne famelici prædones ecclesiis inermibus aut ultimo terræ suæ vulgo excursionibus latrocinantibus nocerent. Emit namque rex Francorum Carolus pacem atque amicitiam a Rollone primo duce Northmannorum, ac posteriorum parente natam suam Gislam in matrimonium et Britanniam in servitium perpetuum ei tradens. Exoraverant id fœdus Franci non valentes amplius resistere Gallico ense Danicæ securi. Annalium paginæ attestantur. Exinde comites Britannici e jugo Northmannicæ dominationis cervicem omnino solvere nunquam valuerunt, etsi multotiens id conati tota vi oblectando. Alanus et Conanus, quanto Northmanniæ rectores consanguinitate propius attingebant, tanto glorianibus animis contra eos elatiores existebant. Conari in tantum jam temeritas crevit, ut quo die terminos Northmanniæ aggrederetur, denuntiare non formidaret. Homini ærioris naturæ, fervidæ ætatis ministravit plurimum fiducia regio longe lateque diffusa, milite magis quam credibile sit referta. Partibus equidem in illis miles unus quinquaginti generat, sortitus more barbaro denas aut amplius uxores; quod de Mauris veteribus refertur, legis divinæ atque pudici ritus ignaris. Ad hoc populositas ipsa armis et equis maxime, arborum culturæ aut morum minime student. Uberrimo lacte, parcissimo pane sese transigunt. Pinguia pabula giguunt pecoribus loca vasta et ferme nesca segetum.

Cum vacant a bello, rapinis, latrociniiis, cædibus domesticis aluntur, sive exercentur. Prælia cum ardenti alacritate ineunt: dum præliantur, furibundi sæviunt. Pellere soliti, difficile cedunt. Victoria et laude pugnando parta nimium lætantur atque extolluntur, interemptorum spolia diripere ut opus decorum voluptuosumque amant. Nihil pendens terribilitatem hæc dux Willelmus in quem diem adventum Conani meminuit, denuntiatum, eo ipse intra fines ejus occurrit. Ille, quasi fulminis ictum proxime imminentem extimens, in loca propugnatura citissimam fugam instituit, castris terræ suæ Doli oppugnatione ommissa. Id enim, rebelli adversum, justæ causæ fidem stabat. Sistere tentat Conanum castris præses Ruallus, revocat illudens, morari biduum precatur, sufficiens huic moræ stipendium ab ipso sumpturum. Homo misere exteritus, pavorem potius audiens, cursu instituto longius profugit. Ductor terribilis qui depulit instaret fugitanti, ni manifestum periculum animadverteret agere militem numerosum per regiones vastas, famelicas, ignotas. Si quid residuum erat inopi terræ ex his quæ nata fuerant anno superiore, id in tutis locis incolæ cum pecoribus abdidit. Sta-

bant in aristis fruges immaturæ. Igitur ne sacrilega præda diriperent, si qua reperirent ecclesiarum bona, mensura penuria fatigatum exercitum reducebat, magno animo præsumens Conanum pro venia delicti et gratia propediem deprecaturum. At excedenti jam Britanniaë limitem repente indicatur Gaufredum Andegavensem cum ingentibus copiis Conano fuisse conjunctum et ambos postero die præliatum affuturos. Itaque aperitur conflictus eo cupidior quod gloriosius intelligebat, triumphum de hoste uno, utroque immani, uno consequi certamine; Ad hoc fore multiplicem ejusdem triumphi fructum. Ruallus autem, cujus in territorio tentoria figebantur, affatur querela: haberi quidem gratum, quod ab inimica vi per eum fuerit ereptus, si proficuum non debeat incommodo; nam si præstolaturus deseat, regionem modice secundam nimis attenuatam funditus devastari; nec penes agricolas interesse Northmannico an Britannico exercitu consumpta anni laborem amiserint; sibi modo ad famam valuisse, non ad conservationem rerum Conani depulsionem. Considerandum esse dux respondens, ne discessio properantior opinionem pariat minus honoram, detrimenti recompensum in auro plenissimum promittit. Statim Rualli segetes militibus interdicit ac pecora. Obtemperatum est præcepto ea continentia ut frumenti manipulus unicus ad recompensandum omne damnum superabundaret. Certamen nequidquam fuit expectatum, adversario magis in ulteriora profugiente, receptus in sua per charum hospitem Heraldum apud se post moratum aliquandiu donis onustum emisit, digne utroque et cujus jussu et pro cujus honore ampliando venerat. Quin etiam fratruelis ejus alter obses cum ipso redux propter ipsum redditus est. Paucis igitur te affabimur, Herald. Qua mente post hæc Willelmo hæreditatem auferre, bellum inferre ausus es, cui te gentemque tuam sacro sancto jurejurando subjecisti tua et lingua et manu? Coercere debuisti, et perniciosissime concitasti. Infeliciter secundi status, qui nigerrimis velis tuis aspiraverunt redeuntibus; impie clemens pontus, qui vehementem te hominem teterrimum ad littus provehi passus est; sinistre placida statio fuit, quæ recepit te naufragium miserrimum patriæ afferentem.

Inter occupationes tamen rerum bellicarum, sive domesticarum, quas mundanas appellant, studia optimi principis in divinis egregia exstiterunt, quæ per singula ac pro magnitudine sua recipere non sufficimus. Noverat enim non solum principatus in mundo florentes brevi occasu terminari, verum etiam ipsius mundi figuram præterire. Unicum autem regnum immobiliter stare, huic præsidere imperatorem ineffabilem dominatu æterno, rerum universalitatem quam condidit cœterna sibi providentia gubernantem, terrenorum dulcedini nimium deditos tyrannos momento conterere potentem, diademata atque palatia inæstimabili perpetim ful-

gentia decore satellitum suorum perseverantia disponentem, in illa gloriosissima civitate veri summique boni patria. Genitorem suum inclitum ducem Robertum post memoranda merita, quibus domi claruit, fuses dignitatum seposuisse, peregrinum iter ac periculis plenum arripuisse, desiderio imperatoris illius in superna Sion conspiciendi. Ipsius crucem in fronte, dilectionem in mente, reverentiam in actu, Richardos ac superiores avos potentia sublimes, fama præclaros humiliter gestavisse. Pensaverat, ut prudentis animæ homo, quam sit miserum atque indecorum spoliatos honore caduco in exilium caliginosum damnari, ubi flamma inextinguibili ardebunt, non consumerentur, plangent in miseris absque clementia, errata lamentabuntur absque venia. Econtra felix atque pulchrum esse post consulatus terræ, stola immortalitatis redimitos angelorum cives ordinari, ubi voluptate omni delectabuntur, Deum, sicuti est, contemplabuntur, in ejus laude perpetua jucundabuntur.

Vir itaque dignus pio parente et piis majoribus, neque dum armatus actitabat, oculum interiore a timore sempiternæ majestatis dejiciebat. Armis namque proterendo bella externa, arcendo seditiones, rapinas, prædas, patriæ consulebat Christum colenti; ut quo pace plus frueretur, minus violaret sacra instituta. Nec vere dictum unquam erit suscepisse eum bellum quod justitia vacaret. Ita Christianicæ reges gentium Romanarum et Græcarum tutantur sua, propulsant injurias, juste ad palmam contendunt. Quis autem dicat esse boni principis pati seditiosos aut raptos? Ejus animadversione et legibus e Northmannia sunt exterminati latrones, homicidæ, malefici. Sanctissime in Northmannia observabatur sacramentum pacis, quam Treviam vocant, quod effrenis regionum aliarum iniquitas frequenter temerat. Causam viduæ, inopis, pupilli ipse humiliter audiebat, misericorditer agebat, rectissime definebat. Ejus æquitate reprimente, iniquam cupiditatem vicini minus valentis, aut limitem agri movere aut rem ullam usurpare, nec potens audebat quisquam nec familiaris. Villæ, castra, urbes jura per eum habebant stabilia et bona. Ipsum lætis plausibus, dulcibus cantilenis vulgo efferebant. Accipere solitus est avido auditu suavique gustu sacræ paginæ sermones, iis ut animæ epulum emeret delectari desiderans, castigari atque edoceri. Sumebat et honorabat concedenti reverentia hostiam salutarem; Dominicum sanguinem, sincera fide tenens quod vera doctrina præceperat, panem et vinum quæ altari superponuntur, consecrata sacerdotis lingua et manu sancto canone, Relemporis veram esse carnem et verum esse sanguinem. Utique non ignotum est quanto zelo fuerit insectatus, atque exterminare sategerit e terra sua aliter sentientem pravitatem. Colebat devotus a tenera ætate sacra solemniter, concelebrans ea sæpissime cum frequentia religiosi conventus, cleri, sive cœ-

nobitarum. Senibus ille juvenis grande exemplum inclaruit sedulitate quotidiana frequentando sacra mysteria. Item ejus liberi pietatem Christianam infantes didicere diligenti provisione ipsius. Fulgent plangendi quidam in culminibus potestatis terrenæ, sese in interitum animæ ab eis ipsi precipitantes, quorum avara malignitas optimorum largæ voluntati obsistens, basilicas intra dominationem suam construi difficile aut nullatenus permittit, constructas donari vetat, nec veretur spoliare, sacrilegio cumulans divitias peculiares. In pluribus vero ecclesiis Dominum collaudat patria nostra sui principis Willelmi benigno favore exstructis, prompta largitate aductis. Qui volenti conferre libens cuique liberam auctoritatem concedebat, sanctos nulla unquam injuria ledens, dicatum eis quidpiam abalienando. Æmulabatur ejus tempore beatam Ægyptum Northmannia regularium cœnobiolorum collegiis, quæ præcipuum consulem habebant ipsum fidei patrocinio iustanti magisterio. Cunctis quidem amorem, honorem, curam exhibebat; impensius tamen illis quos major existimatio studiosæ religionis commendavit. O recolendam, o imitandam, o in omne ævum propagandam diligentiam! Abbates atque pontifices persona principans et laica pro disciplina ecclesiastica subtiliter monebat, constanter exhortabatur, severe castigabat. Quoties ejus edicto et hortatu convenere præsules, metropolitanus cum suffraganeis, de statu religionis, clericorum, monachorum atque laicorum acturi, synodis his arbitrum se deesse volebat, cum ut præsentia sua studiosis adderet studium, cautionem cautis, tum ne alieno testimonio discere indigeret qualiter fuissent acta, quæ cuncta rationabiliter, ordinate et sancte acta fuisse desiderabat. Delato forte suas ad auras immani alicujus crimine, quod episcopus aut archidiaconus justo demeritis vindicaverit, reum majestatis aternæ teneri jussit incarcerationum, quousque causa Domini æquitate districta decerneretur, episcopum aut archidiaconum veluti adversarios divinæ partis criminans in judicium devocandos, feriendos gravi sententia. Clerici, sive monachi, cujus a professione vitam non discrepare testimonio probabili comperit, charam habebat colloquutionem, precatui totam voluntatem inclinabat. E diverso neque amici oculi respectu dignabatur infamem ob enormitatem vitæ.

Lanfrancum quemdam, de quo venit in litem plusve sit meritis reverentiam atque gloriam sæcularium ac divinarum litterarum singulari peritia, an ordinis monachici singulari observantia, intima familiaritate colebat: ut patrem venerans, verens ut præceptorem, diligens ut germanum aut prolem. Illi consulta animæ suæ, illi speculam quamdam, unde ordinibus ecclesiasticis per omnem Northmanniam prospiceretur, commisit. Potuit namque viri talis vigilans cura, cum maximam auctoritatem sapientiæ pariter ac sanctitatis prærogativa comparavit, securitatem non parvam optimæ sollicitudini

A promittere. Ipsum pia quadam violentia monasterii Cadomensis abbatem statuit, non minus reluctantem subjectionis amore, quam altioris gradus timore. Multis deinde possessionibus, item argento, auro, diversisque ornamentis monasterium idem locupletavit, suo largo sumptu a fundamento astructum ingenti et magnitudine et decore, digne beatissimo protomartyre Stephano, cujus reliquiis magnificendum, honore dedicandum erat. Majoris pendere nemo poterit officia precum, quæ in cœlestia mittuntur. Crebro famulorum Christi orationes flagitabat et emebat maximo majore, cum bellum aut alia res ardua imminebat.

B Cum hæc retracto, dulcis recordatio obvenit Theodosii Augusti, quem in pugnam contra tyrannos processurum animabant prius oracula atque responsa Joannis monachi in ultima Thebaide commemorantis. Acceptabat ex omnibus monachis ille Joannem obediendo adeptum prophetiæ gratiam, iste Lanfranchum sermone et actu spiritum Dei redolentem.

C Boni plerique transversa affectu carnali sanguinis propinquitate conjunctorum criminibus parcunt, in excelso dignitatum indigne præsidentes non descendere volunt. Eos clementissime tanquam cæcati amore indicant, alios perspicaciter atque districte. Cæterum Willclmus, cujus integerrimam bonitatem inseribimus, animo intentius voltare libet ac mirari, cum patris dejectionem divinæ nequaquam esse præferendam noverit, negotium Dei prudenter simul et juste contra patrum suum peregit Malgerium archipræsulem. Is Richardi secundi filius sacra dignitate abutelatur, veluti natalium jure sua. Pallio tamen nunquam est insignitus, quod principale ac mysticum archipræsulatus insigne, manus Romani pontificis mittere solita ei delegavit, ut minus idoneo. Scripturarum arcana intelligentiæ litteralis oculo colligere non inductus fuit, sed quo præcipiunt moderamine, neque subjectorum neque propriam vitam gubernare studuit. Quam pietas plurimorum orando ditavit, ille spoliando attenuavit ecclesiam, non sponsum ejus vel pater dicendus, sed gravissimus dominus vel rapacissimus prædo. Mensas equidem nimium sufficientes, nimium nitidas præbere, largiendo laudem emere amabat, specie liberalitatis prodigus. Sæpe numero monitus atque castigatus privatim atque publice domini sui juvenis et laici sapiente diligentia, pergere malebat eadem pravitatis via. Nec enim modum posuit largitioni, donec sedes metropolitana omni fere ornamento caruit et thesauro. Sequuntur multoties largitionem rapinæ. Præterea molestus infamæ ejus odor diffundebatur ob alia crimina. Sed a ratione alienum ducimus in vitii publicandis immorari, quorum nec decens videtur commemoratio, nec notitia utilis. Læsit insuper injuria non levi Ecclesiam universalem, cujus unicum primatem summum in orbe terrarum antistitem, non qua decuit, obedientia veneratus est. Nam apostolici mandato sapius ad Ro-

manum concilium accitus, renuit ire. Sane pigebat Rothomagum, pigebat cunctam Northmanniam archipræsulis, qui cum honestatis forma eminentes quosque antecedere deberet, infirmarum personarum testimonio accusante confutabatur, universorum despectu degradandus censebatur.

Princeps igitur animadvertens jam non monitis ægi oportere in causa præcipuæ gravitatis, ne ultra patiendi superni iudicii iram irritaret in se, deposuit patrum in publico sanctæ synodi, apostolici vicario cunctisque Northmanniæ episcopis, juxta canonum auctoritatem, sententiam dantibus unanimi consensu. Mauriliu[m] vero cathedræ liberatæ providit, ex Italia, ubi supra, cæteros abbatis emicuit eximius reductum, dignissimum summo omnium archipræsulatu merito generis, personæ, virtutum, doctrinæ.

Hujus parem quemdam, et in anachoretici rigoris commilitio sedulum contubernalem Gerbertum, cunctæ sanctitatis conscientia et fama juxta beatum, aliquot post annos cænobio Sancti Guandregisili præfecit, ordinem dilapsam restituere intendens per abbatem spiritualem. Ambo hi, in ætate florentissima divinitatem, et quam divinitas largitur, beatitudinem speculati, alio multoque perspicaciori mentis acumine, quam Plato, nuda professione impedimenta rerum temporalium evasere, despicientes mundanæ philosophiæ vehementi applicatione a se amata gymnasia, patrii soli dulcem arrisum, opibus ac generositate claram parentelam, spem sublimium provectuum. Sic animo victore expediti nunc sub jugo cænobiorum, nunc in eremi lucta æmulis Machabæorum decertabant sudoribus, pro interminabili et liberalitate et quiete, omnem extremitatem, nullam prælationem in exsilio mundi prætereuntis ambientes.

Sublimavit idem princeps quamplures ecclesias, provide trutinata ordinatione præsulum atque abbatum, sed præcipue Lexoviensem, Bajocensem, Abricensem. Statuit enim summe idoneos pontifices, Hugonem Lexovii, proprium fratrem Odonem Bajocarum, Joannem Abrincarum. Quorum in electione penes iudicium ejus probitas ipsorum valuit non altitudo natalium proximorum ipsi. Joannes Radulphi comitis filius jampridem laicis ordine, eruditus litteris clero, imo rectoribus cleri admirandus innotuerat vita religiosa. Non illius desideria specie sacerdotalis gradus honorem, sed illum vota præsulum ambierunt collegam sibi consecrandum. Odonem ab annis puerilibus optimorum numero consona præconia optimorum inseruerunt, Fertur hic in longinquas regiones celeberrima fama; sed ipsius liberalissimi atque humillimi multa et industria et bonitas amplius meretur.

Hugonem quem propiore familiaritate conspectivimus, dictatu longiusculo aliis indicare neutiquam gravamur, quoniam ejus cognitionem aliis non dubitamus profuturam. Is Richardi I nepos et filio Willelmo Aucensi comite, non minus bono quam

generoso, juvenis a principe pontificatus in apicem provectus, spirituali mox canitie senibus maturior exitebat. Nequaquam ille ob antiquum stemma notabatur fastuosus, nec ob altiore gradum sive florentem ætatem animo aut elatus, aut per lubricas voluptates vagus. Librabat equidem strenua sollicitudine grave munus, caute gestandum onus. Proprie conversationis directioni attente vigilabat, jugi cura speculabatur pascendo grege, sic manifestans quam acute prospiceret interno lumine, quod sacrum ministerium acceperit, regimen ecclesiasticum, non dominatum vel honorem. Terris, thesauro, pretiosorum ornamentorum decore sanctam sponsam ditavit. Convenustavit eam ædium quoque cultu tanto ut ambigeret inspector, melius ne nova consurgerent aut vetusta repararentur. Verum in semetipso dicavit ei dotem auro et electro chariorem omnique lapide, sive gemma splendidiorem. Venerantur ac diligunt reverentissimum præsulum monasteria, synodi, curiæ, ut prudentem, ita eloquentem, ut justum, ita discretum. Qui nec pecunie unquam faveat aut gratiæ, sive in iudicio sive in consilio sententiam dicens. Ipse profecto, cum deponeretur archipræsul Malgerius, vox justitiæ sonora fuit, constanter permanens in parte Dei, propter Deum damnans filium patris. Exhibet se blandum ac severum decentissima in alterutrum permutatione; nullius hominis, omnis vitii clemens persecutor, pius inimicus. Subjectis fidelissime consulti, comparandus prudenter diligentibus patribus, qui juvenum filiorum non tam vota cogitant quam commoda. Favet congratulans, et auxiliatur cœlici Regis quolibet in ordine militibus, in veneratione militum et amore regem ipsum colens. Sic semper humanus vivit, sic abstemius, ut indesinenter afferat homini cuique, sæpius tamen non redituro, prandia sua, Deo jejunia sua. Hilarem se et communionem gratum, minime silescentem, mensæ abundantanti et lautæ non denegat, gustat imperio naturæ, non epulatur. Pascunt eum deliciae, quibus animæ esurientes æterna pasci desiderat, quas Paracletus cœlestis dulcore infundit suavissimo; excubiæ orationibus vacantes, divinatorum officiorum studiosa concelebratio, sacræ bibliothecæ cultus per familiaris, denique sancti cujusque operis indefessus amor.

His, inquam, præcipue delectatur, his avide pascitur optimus Dominici ovilis pastor Hugo. In adversis eventibus constantia, in secundis modestia paritem laudem consequitur, nullius cupidus. Linguas amantes alienam famam lædere a se sensit abominandas ut aurem suam pravitatis earum nunquam testem adhibere velit. Altitudinem suam admirandæ humilitatis privilegio sublimat, continentiam et virtutes reliquas, item quoscunque pias operationes ea tutissima atque saluberrima custode muniens. Mysticum nanque illud rationale pectoris Aaron ornamentum spiritualiter ejus adornat interiora, Patrum sanctitatem quorum ei nomina inscribi præcipiuntur, jugiter commonens. Ne vero supra modi limitem

digrediamur, dum per honestissimæ vitæ templa A
jucunda raptamur consideratione, ad principis
Willelmi gesta reverti placet.

Hispaniæ reges duo germani audita ejus magnitu-
dine natam ejus in matrimonium cupientissime
petierunt, suum et regnum et posteritatem hac
magnificaturæ affinitate. Nam et his valde inimica
inter ipsos propter eam orta est minime degenerem,
sed omnino dignam tali parente, sic moribus orna-
tam, sic in amore Christi studiosam ut reginis ac
sanctionialibus exemplo esse posset puella non
velata. Admirabatur, laudabat, ac venerabatur eum
supra nomina regum imperii Romani majestas, cujus
olim gloriosissimus moderator Henricus Conradi
imperatoris Augusti filius cum ipso etiam tum puero
veluti cum nominatissimo rege amicitiam junxit ac
societatem. Ejus enim adhuc pueri nomen clarissim-
um per gentes ferebatur. Sed de magnitudine viri
disseram. Optabat hunc vicinum et amicum nobilis
et ampla multisque regibus dominans Constantino-
polis, quo propugnatore sperneret gravem potentiam
Babylonicis. Jam in Northmanniam nemo confinium
quidquam audebat. Ut seditionum, sic externi belli
procella omnis defremuit. Franciæ, Burgundiæ item
ulterius remotarum provinciarum præules atque
comites Northmanniæ domini curiam frequentabant;
alii ut consilia, alii ut beneficia acciperent, plerique
sola gratia gloriaturi. Portus et refugium apte nomi-
nabatur ejus benignitas, admittens et relevans
plurimos. Homines advenæ cernentes apud nos
equites hac illac pergere inermes et quoque iter
cuique vianti tutum patere, hujusmodi beatitudi-
nem, quoties exoptavere suis regionibus! Hanc
pacem, hanc dignitatem Willelmi virtus patriæ
peperit. Juste itaque patria pro ipso invalidudine
dubia aliquando decumbente lacrymas profudit
atque preces, quales defuncto vitam valerent impe-
trare; orans tardissime moriturum, cujus in obitu
præmaturum turbinem, quo prius vexabatur, denuo
timebat oriturum; nec enim prolem tum relinque-
ret, ad gubernandum ætate idoneam. Creditur, et
dignissime quidem, pia devotionis Arbitrum super-
num strenuo majestatis suæ clienti sospitatem
præstitisse et quietissimum otium, omni hoste pro-
trito, ut meritis ad altiora evehi, regno prærepto
mox facilius potiretur, securus de statu principatus.

Verus namque rumor insperato vexit Anglicam
terram rege Edwardo orbatam esse et ejus corona
Heraldum ornatum. Nec sustinuit vesanus Anglus
quid electio publica statueret consulere; sed in die
lugubri quo optimus ille humatus est, cum gens uni-
versa plangeret, perjurus regium solum cum plausu
occupavit, quibusdam iniquis faventibus. Ordinatus
est non sancta consecratione Stigandi, justo zelo apo-
stolici et anathemate ministerio sacerdotum privati.
Dux Willelmus, habita cum suis consultatione, armis
injuriarum ulcisci, armis hæreditatem reposcere decre-
vit, tametsi complures majorum id ingeniose dissua-
derent, ut rem nimis arduam, Northmanniæ viribus

longe majorem. Habuit in consiliis ea tempestate
Northmannia, præter episcopos et abbates, laici ordi-
nis præstantissimos viros, quorum in collegio splendi-
diora quædam ejus lumina atque ornamenta emi-
cuere, Robertus Moritoliensis comes, Robertus Au-
censis comes, Lexoviensis episcopi Hugonis, de cujus
vita supra scripsimus, frater, Ebroicensis comes
Richardus Roberti archiepiscopi filius, Rogerus de
Bellomonte, Rogerus de Montegomerici, Willelmus
filius Osberhi, Hugo vicecomes. Horum ingeniis
atque industria conservari posset incolumis; nec
adeo senatoribus ducentis indigeret freta his Romana
respublica, si quanta apud veteres nunc polleret. In
omni tamen deliberatione prudentiæ principis a cun-
ctis concessum fuisse comperimus, ac si mente
divina quid agendum foret aut vitandum prænosce-
ret. Pie agentibus Deus dedit sapientiam, ait quidam
peritus divinorum. Ille autem ab infantia pie opera-
batur. Quantum vero jubere libuit, tantum, nisi
necessitas obsisteret, parvare cuncti. Quam igitur
prudenti ipsius dispositione naves fierent, armis,
viris, commeatu aliisque rebus quæ bello sunt usui,
instruerentur, qualiter totius Northmanniæ studia
ferverent, prolixum est per singula enarrare. Neque
minus provide disposuit qui Northmanniam se ab-
sente gubernarent ac tutarentur. Convenit etiam
externus miles in auxilium copiosus, quos ex parte
notissima ducis liberalitas, verum omnes justæ causæ
fiducia contraxit. Rapina omni interdicta, stipendio
ipsius millia militum quinquaginta aiebantur, dum
ventorum incommoditas ad portum Divæ detinebat
mora menstrua. Ea illius temperantia fuit ac pruden-
tia: militibus et hospitibus abunde sumptus mi-
nistrabatur, nemini rapere quidpiam concedebatur,
provincialium tuto armenta vel greges pascabantur,
seu per campestria, seu per tesqua: segetes falcem
cultoris intactæ expectabant, quas nec atrivit su-
perba equitum effusio, nec demessuit pabulator. Homo
imbecillis aut inermis, equo cantans qua libuit versa-
batur, turmas militum cernens, non exhorrescens.

Tempore eodem sedebat sancti Petri Romæ papa
Alexander dignissimus cui obediret, quemque consu-
leret Ecclesia universa. Responsa etenim eadeb
justa salutariaque. Is præsul Luciensis, cum altio-
rem gradum nullatenus appetere, violento plurimo-
rum consensu, quorum apud Romanos tunc præccl-
lebat auctoritas, ingenti concilio assentiente, in eo
rocatu est primatu quo præsulum orbis terræ caput
existeret atque magister. Allectionem hanc sancti-
tate meruerat atque doctrina. Per eadem post ad
ortum solis et occasum effulgebat. Neque sui cursus
litem sol immutabilis natura, quam per veritatis
ille directum tendebat vita, quodquod ubique per
mundum potuit, miquum corrigens, nulli concedens.
Hujus apostolici favorem petens dux, intimato ne-
gotio quod agitabat, vexillum accepit ejus benigni-
tate, velut suffragium sancti Petri, quo primo confi-
dentius ac tutius invaderet adversarium.

Et Romanorum imperatori Henrico, Henrici im-

peratoris filio, nepoti imperatoris Conradi, noviter junctus fuit in amicitia, cujus edicto in quemlibet hostem Germania ei, si postularet, veniret adjutrix. Rex quoque Danorum Suenus fidem legationibus ei spondit, sed inimicis ejus amicum exhibebat se fidelem, sicut in sequentibus legendo ipsius detrimta spectabis.

Heraldus interea promptus ad decernendum praelio sive terrestri, sive navali, plerumque cum immani exercitu ad littus marinum operiens, callide subornatos transmisit exploratores. Quorum deprehenso uni, causamque sui adventus qua præceptum est specie obtegere conato, dux animi sui magnitudinem prodidit his verbis: « Non indiget, inquit, Heraldus auri sui vel argenti jactura tuam aliorumque fidem atque solertiam emere, qui subdole speculatum nos veniatis. Quid consulatur, quid apparetur apud nos certior eum quam velit et opinione ejus citior index, quippe mea præsentia docebit. Hoc ex me refer illi mandatum, nec ullam adversitatem ex nobis ei suscipendam esse, quominus reliquam ætatem securus agat nisi intra annum spatium, ubi tutiorem locum suis pedibus sperat, me conspexerit. » Stupentes vero grande promissum primores Northmannorum, multi dissidentiam suam non reticent. Amplificant oratione quam desperatio dictavit, opes Heraldus suas diminuunt. Thesaurus illum abundare, quibus partis suæ duces et reges præpotentes conducantur; classem habere plurimam, homines in ministeriis nauticis peritissimos qui æpius pericula et prælia maritima sint experti. Terra illius uti divitiis, ita militis copia hanc multipliciter superari. Quis enim, juxta præstitutum, naves perfici, aut perfectis remiges inveniri annuo spatio posse speraret? Quis nova hac expeditione puleherrimum statum patriæ in omnem redigi miseriam non timeret? Quis Romani imperatoris opes ea vinci difficultate non affirmaret?

Erexit autem dissidentes dux hac elocutione: « Innotuit nobis, ait, Heraldus sapientia, terrorem nobis ingerit, sed spem auget. Sua quidem inutiliter expendet, aurum dissipans, non consolidans honorem. Non eo animi viget robore, quo vel minimum quid meorum polliceri audeat. At arbitrio meo pariter quæ mea sunt, quæque dicuntur illius, promittentur atque dabuntur. Hostem haud dubie superabit, qui non minus quæ hostis possidet quam propria largiri valet. Navigio quo sufficiente citius gaudebimus, non præpediemur. Sint illi experti, quæ nos cum felicitate majore experiamur. Virtute melius quam numero militum bella geruntur. Præterea, ne rapinam æmittat ille pugnabit, nos quæ dono accipimus beneficiis comparavimus, requirimus. Quæ partis nostræ prima fiducia periculum omne depellens, lætissimum triumphum nobis, summum decus, præclarissimum nomen dabit. » Etenim constabat viro catholico ac sapienti quod omnipotentia Dei, nihil volens iniquum. Justam causam cadere non sineret, præsertim consideranti sese qui non tantum ditum

A suam et gloriam augere, quantum ritus Christianos partibus in illis corrigere intendit. Jam tota classis providentissime exornata ab ostio Divæ vicinisque portubus, ubi Nothum, quo transmitterent, diutius expectavere zephyri flatu in stationem sancti Gualerici delata est. Ibi quoque precibus, donis, votis, cœlesti suffragio se commisit optime confidens princeps quem neque mora sive contrarietas venti, neque terribilia naufragia, neque pavida fuga multorum, qui fidem sponderant, frangere prævalent. Quin et consilio adversitatibus obviis, submersorum nteritus, quantum poterat, occultavit, latentius tumulando, commeatum in dies augendo, inopiam lenivit. Ad hoc hortamine diverso retraxit exterritos, animavit paventes. Sacris supplicationibus adeo decertavit ut corpus etiam acceptissimi Deo confessoris Gualerici contra præpedientem et præsecundo vento extra basilicam deferret; concurrente in eadem humilitatis arma concione præfectorum cum ipso.

Spirante dein aura expectata voces cum manibus in cœlum gratificantes, ac simul tumultus invicem incitans tollitur, terra quam properantissime deseritur, dubium iter quam cupientissime initur. Eo namque celeritatis motu impelluntur ut cum armigerum hic, socium inclamet ille, plerique immemores clientum, aut sociorum, aut rerum necessariarum, id solum, ne relinquantur, cogitant ac festinant. Increpat tamen atque urget in puppes ardens vehementia ducis, si quos ullatenus moram nectere notat. Verum ne prius luce littus, quo intendunt, attingentes, iniqua et minus nota statione periclitentur, dat præconis voce edictum, ut cum in altum sint deductæ, paululum noctis conquiescant non longe a sua rates cunctæ in anchoris fluitantes, donec in ejus mali summo lampade conspecta, extemplo buccinæ clangorem cursus accipiant signum. Memorat antiqua Græcia Atridem, Agamemnona fraternos thalamos ultum ivisse mille navibus; protestantur nos Willelmum diadema regium requisivisse pluribus. Xerxem fabulatur illa Seston et Abidon ponto disjunctas urbes navium ponte conjunxisse; Willelmum nos revera propagamus uno clavo suæ potestatis Northmannici soli et Anglici amplitudinem copulavisse. Willelmum qui a nullo unquam superatus patriam inclytis ornavit tropæis, clarissimis locupletavi: triumphis, superiore hostis manu devicto Xerxi, et sine classe æquandum, ac fortitudine anteponendum censemus.

Solutis noctu post quietem navibus, vehens ducem, retro cæteras agilline reliquit ardentius ad victoriam properantis, imperio suæ velocitatis paritate quasi obtemperans. Jussus mane remex mari ab alto, num quæ veniant consequæ speculari, præter pelagus et æra prospectui suo aliud nihil comparere indicat. Confestim anchora jacta, ne metus atque mœror comitem turbam confunderet, abundans prandium nec Baccho pigmentato carens animosissimus dux, ac si in cœnaculo domestico me-

morabili cum hilaritate accepit, cunctos actutum affore promittens, Deo, cuius eos tutelæ credidit, adducente. Non indignum duceret Mantuanus poetarum princeps laudibus Æneæ Trojani, qui priscæ Romæ ut parens gloria fuit, securitatem atque intentionem hujus mensæ inserere. Inquisitus denuo speculator, naves quatuor advenire, tertio tantas exclamat ut arborum veliferarum uberrima densitas æmoris præstet similitudinem. Quo proinde spes ducis gaudio sit mutata, quam ex intimo corde divinam glorificaverit pietatem, concijiendum cuivis relinquimus. Penevesellum prospero flatu provectus, libere navibus egreditur, pugna nulla obstante.

A Equidem Heraldus in Eboracensem pagum recesserat, cum fratre suo Tostillo et Heraldio Noricorum rege dimicaturus. Nec mirere quod germanus permotus injuriis, invasi honoris æmulus arma externa adduxit in Heraldum, quem germana quoque illi moribus absimillima cum armis non valeret, votis impugnabat et consilio, luxuria foedum, truculentum homicidam, divite rapina superbum, adversarium æqui et boni. Voluit autem virilis prudentiæ femina, intelligens honesta quælibet, ac vita colens, Willelmum, Angliæ dominari, quem Edwardi regis mariti sui adoptio filii loco sibi succedere statuit, sapientem, justum, fortem.

BELLUM INTER WILLELMUM DUCEM ET HERALDUM REGEM ANGLORUM.

Gaudentes arrepto littore Northmanni prima munitione Penevesellum, altera Hastings occupavere, quæ sibi receptaculo, navibus propugnaculo forent. Marius, aut magnus Pompeius, uterque eximius, calliditate atque industria meritis triumphum, hic adducto Romam in vinculis Jugurtha, ille coacto Mithridate ad venenum, sic in hostium fines delatus formidaret agens militem universum, se in periculum seorsim ab agmine cum legione segniter daret. Fuit illorum, et est ducum consuetudinis dirigere, non ire exploratores, magis ad vitam sibi, quam ut exercitui providentiam suam conservarent. Willelmus vero cum viginti quinque non amplius militum comitatu promptus ipse loca et incolas exploravit. Inde revertens ob asperitatem tramitis pedes, re non absque risu gesta, quanquam lector forte rideat, seriæ laudi materiam dedit, gestans in humero sociatam suæ lorica satellitis, dum nominatissimum vi corporis ut animi Osberni filium Willelmum ferro fasce levavit.

Dives quidam finium illorum inquilinus, natione Northmannus, Robertus filius Guinæ nobilis mulieris, Hastings duci domino suo atque consanguineo nuntium destinavit, his verbis: « Præliatus cum fratre proprio rex Heraldus et cum rege Noricorum quo fortiores sub cælo nullum vivere opinio fuit, pugna una arbores occidit, ingentes eorum exercitus delevit. Animatus eo successu, festinus redit in te, numerosissimum populum ducens ac robustissimum, adversus quem non amplius tuos quam totidem despectabiles canes æstimo valere. Prudens vir computaris, domi militiæque cuncta hæcenus prudenter egisti. Nunc tibi consule, provide, labora, ne per temeritatem in discrimen unde non evadas temetipsum præcipites. Suadeo intra munitiones mane, manu ad præsens confingere noli. »

Dux contra nuntio: « Pro mandato, inquit, quo mihi dominus tuus vult esse cautum, quanquam sine contumelia suadere decuerit, gratias ipsi et hæc refer. Non me tutarer valli aut mœnium latebris,

B sed confugerem quamprimum cum Heraldio, nec diffiderem fortitudine meorum cum suis eum contritum iri, voluntate divina non resistente; tametsi decem sola millia virorum haberem, quales ad sexaginta millia adduxi. »

Quadam vero die, dum custodiam navium viseret dux, indicatum est forte spatianti prope navalia monachum Heraldii legatum adesse. Ipse protinus illum convenit ingeniosa hac elocutione: « Proximus, inquit, ego sum Willelmi comitis Northmannorum ac dapifer. Cum alloquendi nisi per me copiam habere non poteris; quod affers mihi narra. Libens ille cognoscet idem per me, quia neminem suorum chariorem habet me. Post opportune uti voles mea opera, coram locutum venies. » Legatione percepta, patefaciente monacho, sine cunctatione, dux legatum hospitio recipi et officiosa humanitate curari præcepit. Ipse interim secum et cum suis quid mandatis responderet deliberabat.

In crastino discumbens in medio primatum suorum, cucullato advocato dixit: « Ego sum Willelmus Dei gratia Northmannorum princeps. Quæ mihi hesternum die retulisti, in horum nunc præsentia refer. » Legatus ita elocutus est: « Hæc tibi mandat rex Heraldus: Terram ejus ingressus es; qua fiducia, qua temeritate nescit. Meminit quidem rex Edwardus te Angliæ regni hæredem fore pridem decreverit et quod ipse in Northmannia de hac successione securitatem tibi firmaverit. Novit autem jure suum esse regnum, idem ejusdem regis domini sui dono in extremis illius sibi concessum. Etenim ab eo tempore, quo beatus Augustinus in hanc venit regionem, communem gentis hujus fuisse consuetudinem donationem quam in ultimo sine suo quis fecerit, eam ratam haberi. Quapropter de terra juste sua cum tuis te regredi postulat. Alioquin amicitiam et cuncta pacta per ipsum in Northmannia tibi firmata solvet, penes te omnino relinquens ea. »

Auditus Heraldii mandatis, dux monachum inquit

sivit num. legatum suum ad Heraldum cum salute A
 perducere vellet. Ille salutis ejus ut propriæ curam
 se habiturum spondidit. Dux illico verbis his monachum
 Fiscamnensem quemdam instruxit, quæ citius
 Heraldò deferret. « Non temere, neque injuste, sed
 consulto et æquitatis ductu in hanc terram transve-
 ctus sum, cujus me hæredem, ut Heraldus ipse fa-
 tetur, statuit dominus meus et consanguineus rex
 Edwardus, ob maximos honores et plurima beneficia
 quæ illi atque fratri suo, nec non hominibus eorum
 ego et majores mei impendimus; et quoniam omnium,
 qui genus suum attingerent, me credebat excellen-
 tissimum, qui optime valerem vel ei quandiu viveret
 subvenire, vel posteaquam decederet regnum gu-
 bernare. Sane neque id absque suorum optimatum
 consensu, verum consilio Stigandi archiepiscopi, B
 Godwini comitis, Levrici comitis, Sigardi comitis,
 qui etiam jurejurando suis manibus confirmaverunt,
 quod post Edwardi decessum me reciperent domi-
 num, nec ullatenus peterent in vita illius patriam
 hanc ullo impedimento contra me occupari. Obsides
 mihi dedit Godwini filium ac nepotem. Postremo
 Heraldum ipsum in Northmanniam transmisit, ut
 quod pater ejus atque cæteri supranominati hic
 mihi juravere absentem, is ibi præsens juraret præ-
 senti. Qui dum pergeret ad me, in periculum cap-
 tionis incidit, unde mea eum prudentia ac fortitu-
 dine eripui. Se mihi per manus suas dedit, sua manu
 securitatem mihi de regno Anglico firmavit. Præsto
 ego sum ad agendum causam contra illum in judi-
 cio, sive placet ille juxta jus Northmannarum, sive C
 potius Anglorum. Si secundum æquitatis veritatem
 decreverint Northmanni aut Angli, quod ille regnum
 hoc jure debeat possidere, cum pace possideat. Si
 vero mihi justitiæ debito reddendum esse consense-
 rint, mihi dimittat. At si conditionem hanc repudia-
 verit, non duco justum ut homines mei vel sui con-
 cidant præliando, quorum in lite nostra culpa nulla
 est. Ecce paratus ego sum capite meo contra caput
 illius asserere quod mihi potius quam illi jure cedat
 regnum Anglicum. »

Hanc verborum ducis diligenter compertam sen-
 tentiam magis quam dictatum nostrum in oculos
 plurimorum venire volumus, quia plurimorum per-
 petuo favore eum desideramus laudari. Pulchre D
 colligetur et ex ea, quod vere prudens, justus, pius,
 ac fortis exstiterit. Rationum namque copia, sicut
 liquet attento, quas infirmare nec valeret eloquentiæ
 Romanæ maximus auctor Tullius, Heraldici rationem
 destruxit. Denique judicium quod jura gentium de-
 finirent, accipere præsto fuit. Anglos inimicos mori
 ob litem suam noluit, singulari certamine proprio
 capite causam determinare voluit. Ut ergo mandata
 eadem Heraldò appropinquantem per monachum sunt
 relata, stupore expalluit, atque diu ut elinguis
 obticuit. Roganti autem responsum legato semel et
 iterum, primo respondit : « Pergimus continenter;
 secundo pergimus ad pretium. » Instabat legatus ut
 aliud responderetur, repetens non interitum exerci-

tuum, sed singulare certamen Northmanno duci
 placere. Nam vir strenuus et bonus justum aliquid
 ac lætum renuntiare, nec multos occumbere volebat,
 Heraldici caput, pro quo minor fortitudo, æquitas
 nulla staret, casurum confidens. Tum levato He-
 raldus in cælum vultu, ait : « Dominus inter me et
 Willelmum hodie quod justum est decernat. » Re-
 gnandi siquidem cupidine cæcatus, simul ob trepi-
 dationem oblitus injuriæ, conscientiam in ruinam
 sui rectum judicem optavit.

Interea exploratum directi ducis jussu probatis-
 simi equites, hostem adesse citi nuntiant. Accelera-
 bat enim eo magis rex furibundus, quod propinqua
 castris Northmannorum vastari audierat. Nocturno
 etiam incursu ut repentino minus cautos opprimere
 cogitabat. Et ne perfligio abirent, classe armata ad
 septingentas naves in mari opposuerat insidias.
 Dux propere quotquot in castris inventi sunt (ple-
 raque enim sociorum pars eo die pabulatum ierat),
 omnes jubet armari. Ipse, mysterio missæ quam
 maxima cum devotione assistens, corporis ac san-
 guinis Dominici communicatione suum corpus et
 animam munivit. Appendit etiam humili collo suo
 reliquias quarum favorem Heraldus abalienaverat
 sibi, violata fide quam super eas jurando sanxerat.
 Aderant comitati e Northmannia duo pontifices, Odo
 Bajocensis et Goisfredus Constantinus, una mixtus
 clerus et monachi nonnulli. Id collegium precibus
 pugnare disponitur. Terreret alium loriciæ, dum
 vestiretur, sinistra conversio. Hanc conversionem C
 risit ille ut casum, non ut mali prodigium expavit.

Exhortationem qua pro tempore breviter militum
 virtuti plurimum alacritatis addidit, egregiam fuisse
 non dubitamus, et si nobis, non ex tota dignitate sua
 relata. Commonuit Northmannos, quod in multis
 atque magnis periculis victores tamen se duce
 semper exstiterint; commonuit omnes patriæ suæ
 nobilium gestorum magnique nominis nunc proban-
 dum esse manu qua virtute polleant, quem gerant
 animus; jam non id agi quis regnans vivat, sed quis
 periculum imminens cum vita evadat; si more
 vitorum pugnent, victoriam, decus, divitias habi-
 turos; alioquin aut ocuis trucidari, aut captos ludibrio
 fore hostibus crudelissimis; ad hoc ignominia
 sempiterna infamatum iri; ad effugium nullam viam
 patere, cum hinc arma et inimica ignotaque regio
 obsistant, illinc pontus et arma; non decere viros
 multitudine terreri; sæpenumero Anglos hostili ferro
 dejectos cecidisse, plerumque superatos in hostis
 venisse deditionem, nunquam gloria militiæ lauda-
 tos, imperitos bellandi strenua virtute paucorum
 facile posse conteri, præsertim cum justæ causæ
 præsidium cæleste non desit. Audeant modo,
 nequaquam cedant, triumpho citius gavisuros fore.

Hac autem commodissima ordinatione ingredi-
 tur: vexillo prævio quod apostolicus transmiserat;
 pedites in fronte locavit, sagittis armatos et balistas,
 item pedites in ordine secundo firmiores et lorica-
 tos, ultimo turmas equitum, quorum ipse fuit in

medio cum firmissimo robore; unde in omnem partem consuleret manu et voce. Scribens Heraldus agmen illud veterum aliquis, in ejus transitu flumina epotata, silvas in planum reductas fuisse memoraret. Maximæ enim ex omnibus undique regionibus copiæ Anglorum convenerant. Studium pars Heraldus, cuncti patriæ præstabant, quem contra extraneos, tametsi non juste, defensare volebant. Copiosa quoque auxilia miserat eis cognata terra Danorum. Non tamen audentes cum Willelmo ex æquo confligere, plus eum quam regem Noricorum extimentes, locum editiorem præoccupavere, montem silvæ per quam advenere vicinum. Protinus equorum ope relicta, cuncti pedites constitere densius conglobati. Dux cum suis neque loci territus asperitate, ardua clivi sensim ascendit. Terribilis clangor lituorum pugnæ signa cecinit, utrinque Northmannorum alacris audacia pugnæ principium dedit: taliter cum oratores in judicio litem agunt de rapina, prior ferit dictione qui crimen intendit. Pedites itaque Northmanni propius accedentes provocant Anglos, missilibus in eos vulnera dirigunt atque necem. Illi contra fortiter quo quisque valet ingenio resistunt. Jactant cuspides ac diversorum generum tela, sævissimas quasque secures et lignis imposita saxa. Iis veluti mole lethifera statim nostros obrui putares. Subveniunt equites et qui posteriores fuere sunt primi. Pudet eminus pugnare, gladiis rem gerere audent. Altissimus clamor hinc Northmannicus, illinc barbaricus armorum sonitu et gemitu morientium superatur. Sic aliquandiu summa vi certatur ab utrisque. Angli nimium adjuvantur superioris loci opportunitate, quem sine procurso tenent et maxime conferti, ingenti quoque numerositate sua atque validissima corpulentia; præterea pugnæ instrumentis, quæ facile per scuta vel alia tegmina viam inveniunt. Fortissime itaque sustinent vel propellunt ausos in se districtum ensibus impetum facere. Vulnerant eos qui eminus in se jacula conjiiciunt. Ecce igitur hac sævitia perterriti avertuntur pedites pariter atque equites Britanni et quotquot auxiliares erant in sinistro cornu, cedit fere cuncta ducis acies, quod cum pace dictum sit Northmannorum invictissimæ nationis. Romanæ majestatis exercitus copias regum continens, vincere solitus terra marique fugit aliquando, cum ducem suum sciret aut crederet occisum. Credidere Northmanni ducem ac dominum suum cecidisse. Non ergo nimis pudenda fuga cessere, minime vero dolenda, cum plurimum juverit.

Princeps namque prospiciens multam partem adversæ stationis prosiluisse et insequi terga suorum, fugientibus occurrit et obstitit, verberans aut minans hasta. Nudato insuper capite detractaque galea exclamans: « Me, inquit, circumscite; vivo et vincam, opitulante Deo. Quæ vobis cementia fugam suadet? Quæ via patebit ad effugiendum? Quos ut pecora mactare potestis, depellunt vos et occidunt. Victoriæ deseritis, ac perpetuum honorem; in

A exitium curritis ac perpetuum opprobrium. Abeundo, mortem nullus vestrum evadet. » His dictis, receperunt animos. Primus ipse procurrit, fulminans ense, stravit adversam gentem quæ sibi regi suo rebelians commiserat mortem. Exardentes Northmanni et circumvenientes aliquot millia insecuta se, momento deleverunt ea, ut ne quidem unus superesset. Ita confirmati vehementius immanitatem exercitus invaserunt; qui maximum detrimentum passus non videbatur minor. Angli confidenter totis viribus oppugnabant, id maxime laborantes, ne quem aditum irrupere volentibus aperirent. Ob nimiam densitatem eorum labi vix potuerunt interemi. Patuerunt tamen in eos viæ incisæ per diversas partes forissimorum militum ferro. Institerunt eis Cenomanici, Francigenæ, Britanni, Aquitani, sed cum præcipua virtute Northmanni.

Tiro quidam Northmannus Robertus, Rogerii de Bellomonte filius, Hugonis de Mellento comitis ex Adelina sorore nepos et hæres prælium illo die primum experiens egit quod æternandum esset laude, cum legione quam in dextro cornu duxit irruens, ac sternens magna cum audacia. Non est nostræ facultatis, nec permittit intentio nostra singulorum fortia facta pro merito narrare. Copia dicendi valentissimus, qui bellum illud suis oculis didicerit, difficillime singula quæque persequeretur. At hoc nos illo properamus, ut finita Willelmi comitis laude, Willelmi regis gloriam scribamus.

C Annadvententes Northmanni, sociaque turba, non absque nimio sui incommodo hostem tantum simul resistentem superari posse, terga dederunt, fugam ex industria simulantes. Meminerunt quam optatæ rei paulo ante fugam dederit occasionem. Barbaris cum spe victoriæ ingens lætitia exorta est. Sese cohortantes exultante clamore nostros maledictis increpabant et minabantur cunctos illico ruituros esse. Ausa sunt, ut superius, aliquot millia, quasi volante cursu, quos fugere putabant urgere. Northmanni repente regyris equis interceptos et inclusos undique mactaverunt, nullum relinquentes. Bis eo dolo simili eventu usi, reliquos majori cum alacritate aggressi sunt, aciem adhuc horrendam et quam difficillimum erat circumvenire. Fit deinde insoliti generis pugna; quam altera pars incursibus et diversis motibus agit; altera, velut humo affixa tolerat. Longuent Angli, et quasi reatum ipso defectu confitentes, vindictam patiuntur. Sagittant, feriunt, perfodiunt Northmanni, mortui plus, dum cadunt, quam vivi moveri videntur. Leviter sauciatus non permittit evadere, sed comprimendo necat sociorum densitas. Ita felicitas pro Willelmo triumpho maturando cucurrit.

D Interfuerunt huic prælio Eustachius Bononiæ comes, Willelmus Richardi Ebroicensis comitis filius, Goisfredus Rotronis Moritonie comitis filius, Willelmus Osborni filius, Haimerius Toarcensis præses, Gualterus Giffardus, Hugo de Monteforti, Rodolphus de Toneia, Hugo de Grentmaisnil, Willelmus de Guarenna, alique

'quamplures militaris præstantiæ fama celebratisimi et quorum nomina historiarum voluminibus inter bellicosissimos commendari deceat. Willelmus vero dux eorum adeo præstabat eis fortitudine, quemadmodum prudentia, ut antiquis ducibus Græcorum sive Romanorum qui maxime scriptis laudantur, aliis merito sit præferendus, aliis comparandus. Mobiliter duxit ille colibens fugam, dans animos periculi socius, sæpius clamans ut venirent, quam jubens ire. Unde liquido intelligitur, virtutem illi præviā pariter fecisse militibus iter et audaciam. Cor amisit absque vulnere pars hostium non modica, prospiciens hunc admirandum ac terribilem equitem. Equi tres ceciderunt sub eo confossi. Ter ille desiluit intrepidus, nec diu mors vectoris inulta remansit. Hic velocitas ejus, hic robur ejus videri potuit corporis et animi. Scuta, galeas, loricas, irato mucrone et moram dedignante penetravit; clypeo suo nonnullos collisit. Mirantes cum peditem sui milites, plerique confecti vulneribus, corde sunt redintegrati. Et nonnulli, quos jam sanguis ac vires deficient, scutis innixi viriliter depugnant, aliqui voce et nutibus, cum aliud non valent, socios instigant, ne timide ducem sequantur, ne victoriam e manibus dimittant. Auxilio ipse multis atque saluti fuit.

Cum Heraldo tali, qualem poemata dicunt Hectorem vel Turnum, non minus auderet Willelmus congredi singulari certamine, quam Achilles cum Hectore, vel Æneas cum Turno. Tydeus adversum iusidiatis quinquaginta rupis petivit opem, Willelmus par, haud inferior loco, solus non extimuit mille. Scriptor Thebaidos vel Æneidos, qui libris in ipsis poetica lege de magnis majora canunt, ex actibus hujus viri æque magnum, plus dignum considerent [f., conficerent] opus vera canendo. Profecto, si quantum dignitas materiæ suppeditaret carminibus edissererent condecentibus, inter divos ipsorum styli venustate transferrent eum. Nostra vero tenuis prosa titulatura ipsius humillime regnantibus pietatem in cultu veri Dei, qui solus ab æterno in finem sæculorum et ultra Deus est, prælium, quo tam fortiter quam juste vicit, veraci termino brevique concludat.

Jam inclinato die, haud dubie intellexit exercitus Anglorum se stare contra Northmannos diutius non valeri. Noverunt se diminutos interitu multarum legionum, regem ipsum et fratres ejus, regniq̄ue primates nonnullos occubuisse, quotquot reliqui sunt prope viribus exhaustos, subsidium quod expectent nullum relictum. Viderunt Northmannos non mutuum decrevisse peremptorum casu, et quasi virium incrementa pugnando sumerent, acrius quam in principio imminere; ducis eam sævitiam quæ nulli contra stanti parceret, eam fortitudinem quæ nisi victrix non quiesceret. In fugam itaque conversi quantocius abierunt, alii raptis equis, nonnulli pedites, pars per vias, plerique per avia. Jacuerunt in sanguine qui niterentur, aut surgerent, non valentes

A profugere. Valentes fecit aliquos salutem valde cupiens animus. Multa silvestribus in abditiis remanserunt cadavera, plures obfuerunt sequentibus per itinera collapsi. Northmanni licet ignari regionis, avidè insequabantur, cædentes rea terga, imponentes manum ultimam secundo negotio. A mortuis etiam equorum ungulæ supplicia sumpserunt, dum cursus fieret super jacentes. Rediit tamen fugientibus confidentia, nactis ad renovandum certamen maximam opportunitatem prærupti vallis et frequentium fossarum. Gens equidem illa natura semper in ferrum pronpta fuit, descendens ab antiqua Saxonum origine, ferocissimorum hominum. Propulsi non fuissent, nisi fortissima vi urgente. Regem Noricorum, magno exercitu fretum et bellicoso, B quam facile nuper vicerunt.

Cernens autem felicium signorum ductor cohortes inopinato collectas, quamvis noviter advenire subsidium putaret, non flexit iter neque substitit, terribilior cum parte hastæ quam grandia spicula vibrantes, Eustachium conitem cum militibus quinquaginta aversum et receptui signa canere volentem, ne abiret virili voce compellavit. Ille contra familiariter in aurem ducis reditum suasit, proximam ei si pergeret mortem prædicens. Hæc inter verba percussus Eustachius inter scapulas ictu sonoro, cujus gravitatem statim sanguis demonstrabat naribus et ore, quasi moribundus evasit ope conitum. Dux, fortitudinem omnino dedignans aut dedecus, invadens protrivit adversarios. In eo congressu C Northmannorum aliqui nobiliores ceciderunt, adversitate loci virtute eorum impedita. Sic victoria consummata, ad aream belli regressus, reperit stragem quam non absque miseratione conspexit, tametsi factam in impios, tametsi tyrannum occidere justo bello, sit pulchrum, fama gloriosum, beneficio gratum. Late solum operuit sordidatus in cruore flos Anglicæ nobilitatis atque juventutis. Propius regem fratres ejus duo reperti sunt. Ipse carens omni decore quibusdam signis, nequaquam facie, recognitus est et in castra ducis delatus, qui tumultandum eum Wilhelmo agnomine Maletto concessit, non matri pro corpore dilectæ prolis auri par pondus offerenti. Scivit enim non decere tali commercio aurum accipi. Æstimavit indignum fore D ad matris libitum sepeliri, cujus ob nimiam cupiditatem insepulti remanerent innumerabiles. Dictum est illudendo oportere situm esse custodem litoris et pelagi, quæ cum armis ante vesanus insedit. Nos tibi, Heraldæ, non insultamus, sed cum pio victore tuam ruinam lacrymato miseramur et plangimus te. Vicisti digno te proventus ad meritum tuum et in cruore jacuisti et in litoreo tumulo jaces, et posthumæ generationi tam Anglorum quam Northmannorum abominabilis eris. Corruere solent qui summam in mundo potestatem summam beatitudinem putant; et ut maxime beati sint rapiunt eam, raptam vi bellica retinere nituntur. Atqui tu fraterno sanguine nãduisti, ne fratris magnitudo te

faceret minus potentem. Ruisti dein furiosus in alterum confictum, ut adjutus patriæ parricidio regale decus non amitteres. Traxit igitur te clades contracta per te. Ecce non fulges in corona, quam perfide invasisti, non resides in solio, quod superbe ascendisti. Arguunt extrema tua quam recte sublimatus fueris Edwardi dono in ipsius sine. Regum terror cometa, post initium altitudinis tuæ cuscans, exitium tibi vaticinatus fuit.

Verum, omissa nœnia, felicitatem quam eadem stella portendit disseramus. Argivorum rex Agamemnon, habens in auxilio multos duces atque reges, unicam urbem Priami dolo vix evertit obsidionis anno decimo. Quæ fuerint ejus militum ingenia, quæ virtus, carmina testantur. Item Roma sic adulta opibus, ut orbi terrarum vellet præsidere, urbes aliquot devicit, singulas pluribus annis. Subegit autem urbes Anglorum cunctas dux Willelmus copiis Northmanniæ uno die ab hora tertia in vesperum, non multo extrinsecus adjutorio. Si tuerentur eas mœnia Trojana, brevi talis viri manus et consilium excinderent Pergama. Posset illico victor sedem regiam adire, imponere sibi diadema, terræ divitias in prædam suis militibus tribuere, quosque potentes alios jugulare, alios in exilium ejicere. Sed moderatius ire placuit, atque clementius dominari. Consuevit namque pridein adolescens temperantia decorare triumphos. Par fuisset, Anglorum qui sese per injuriam tantam pessumderunt in mortem, carnes gula vulturis lupique devorari, ossibus insepultis campos fore sepultos. Cæterum, illi crudele visum est tale supplicium. Volentibus ad humanandum eos colligere liberam concessit potestatem. Humatis autem suis, dispositaque custodia, Hastings cum strenuo præfecto Romanærium accedens, quam placuit pœnam exegit pro clade suorum, quos illuc errore appulsos fera gens adorta prælio cum utriusque partis maximo detrimento fuderat.

Hinc Doveram contendit, ubi populum innumerabilem congregatum acceperat, quod locus ille inexpugnabilis videbatur. At ejus propinquitate Angli percussi, neque naturæ vel operis munimento, neque multitudini virorum confidunt. Situm est id castellum in rupe mari contigua, quæ naturaliter acuta, undique ad hoc ferramentis elaborate incisa, in speciem muri directissima altitudine, quantum sagittæ jactus permetiri potest, consurgit; quo in latere unda marina alluitur. Cum autem Castellani supplices deditionem pararent, armigeri exercitus nostri prædæ cupidine ignem injecerunt. Flamma levitate sua volitans pleraque corripuit. Dux nolens incommoda eorum, qui secum deditionaliter agere cœperant, pretium dedit restituendarum ælium aliaque amissa recompensavit. Severius animadverti præcepisset in auctores incendii, ni utilitas et numerositas ipsorum occultavisset eos. Recepto castro, quæ minus erant per dies octo addidit firmamenta. Milites illic recentibus carnibus et aqua utentes,

PATROL. CXLIX.

A multi profluvio ventris extincti sunt, plurimi in extremum vitæ debilitati discrimen. Adversa tamen et hæc fortitudinem ducis non fregerunt. Custodiam inibi quoque relinquens et dysenteria languentes, ad perdomandum quos devicit proficiscitur. Occurrunt ultro Cantuarii haud procul a Dovera, jurant fidelitatem, dant obsides. Contremuit etiam potens metropolis metu et, ne funditus caderet, ullatenus resistendo, maturavit impetrare statum obediendo. Veniens postero die ad Fractam Turrin castra metatus est, quo in loco gravissima sui corporis valetudine animos familiarium pari conturbavit agritudine. Volens autem publicum bonum, ne exercitus egestate rerum necessariarum laboraret, noluit indulgere sibi moras ibi agendo. Quanquam fuerit commune proficuum ac valde optandum optimum ducem ad sanitatem convalere.

Interea Stigandus, Cantuariensis archipræsul, qui sicut excellebat opibus atque dignitate, ita consultis plurimum apud Anglos poterat, cum filiis Algardi aliisque præpotentibus prælium minatur. Regem statuerant Edgarum Adelinum, ex Edwardi regis nobilitate annis puerum. Erat videlicet eorum voti summa non habere dominum quem non habuere compatriotam. Verum, qui dominari debuit eis, intrepide appropians, ubi frequentiore audivit eorum conventum, non longe a Lundonia consedit.

Præterluit eam urbem fluvius Tamesis, peregrinas e portu marino divitias advectans. Cum solos cives habeat, copioso ac præstantia militari famoso incolatu abundat. Tunc vero confluerat ad ipsam hospes turba propugnatorum, quam, licet ambitu nimis ampla, non facile capiebat. Præmissi illo equites Northmanni quingenti, egressam contra se aciem refugere intra mœnia impigre compellunt, terga cedentes. Multæ stragi addunt incendium, cremantes quidquid ædificiorum citra flumen invenere, ut malo duplici superba ferocia contundatur. Dux progrediens dein quoquo versum placuit, transmeato flumine Tamesi, vado simul atque ponte ad oppidum Guarengefort [Walengford] pervenit.

Adveniens eodem Stigandus pontifex metropolitana, manibus ei sese dedit, fidem sacramento confirmavit, abrogans Adelinum quem leviter elegerat. Hinc procedenti, statim ut Lundonia conspectui patebat, obviam exeunt principes civitatis, sese cunctamque civitatem in obsequium illius, quemadmodum ante Cantuarii trahunt, obsides quos et quot imperat adducunt. Orant post hæc ut coronam sumat una pontifices atque cæteri summates; se quidem solitos esse regi servire, regem dominum habere velle. Consulens ille comitatus e Northmannia, quorum non minus prudentiam quam fidem spectatam habebat, patefecit eis quid maxime sibi dissuaderet quod Angli orabant; res adhuc turbidas esse, rebellare nonnullos, se potius regni quietem quam coronam cupere; præterea, si Deus ipsi hunc concedit honorem, secum velle conjugem suam coronari; denique non oportere nimium properari,

dum in altum culmen ascenditur. Profecto non illi dominabatur regnandi libido. Sanctum esse intellexerat, sanctaeque diligebat conjugii pignus. Familiars contra suaserat ut totius exercitus unanimi desiderio optari sciebant. Quanquam rationes ejus apprime laudabiles dignoscerent, ex arcano uberimae sapientiae manantes.

Aderat huic consilio Haimerius Aquitanus, praeses Toarcensis, lingua non ignobilior quam dextra. Is, demirans et urbane extollens modestiam inquirentem animos militum num vellent dominum suum regem fieri, « Ad disceptationem, inquit, hujusmodi milites nunquam aut raro acciti sunt. Non est diu trahendum nostram deliberationem quod desideramus fieri quam ocissime. » At prudentissimi et optimi viri nequaquam ita cuperent in alto hujus monarchiae illum locari, nisi praecipue idoneum perviderent, licet ipsorum commoda et honores per exaltationem ejus augeri volentes. Ipse, iterum omnia secum perpendens, acquievit tot petentibus totque auadentibus, praesertim sperans, ubi regnare coepit, rebellem quemque minus ausurum in se, facilius conterendum a se. Praemisit ergo Lundoniam qui munitionem in ipsa construerent urbe et pleraque competentia regia magnificentia praepararent, moraturus interim per vicina. Adversitas omnis procul fuit, adeo ut venatui et avium ludo, si forte libuit, secure vacaret.

Die ordinationi decreto elocutus ad Anglos concedenti sermone Eboracensis archiepiscopus, aequitatem valde amans, aetate maturus, sapiens, bonus, eloquens, an consentirent eum sibi dominum coronari inquisivit. Protestati sunt hilarem consensum universi minime haesitantes, ac si caelitus, una mente data unaque voce. Anglorum voluntati quam facillime Northmanni consonauerunt, sermocinato ad eos ac sententiam percunctato Constantini praesule. Caeterum, qui circa monasterium in armis et equis praesidio dispositi fuerunt, ignotae nimio strepitu acceptorem sinistram arbitrati prope civitati imprudentia flammam injecerunt. Sic electum consecravit idem archiepiscopus aequae sanctae vitae charus et inviolata fama, imposuit ei regium diadema, ipsumque regio solio, favente multorum praesentia praesulum et abbatum, in basilica Sancti Petri apostoli, quae regis Edwardi sepulcro gaudebat, in sacrosancta solemnitate Dominici Natalis, millesimo sexagesimo sexto Incarnationis Dominicæ anno. Repudiavit enim consecrari a Stigando Cantuariensi, quem per apostolici justum zelum anathemate reprobatum didicerat. Nec minus insignia regum decuerunt personam ejus, quam ad regimen idoneae exstiterunt virtutes ejus. Cujus liberi atque nepotes justa successione praesidebunt Anglicæ terræ, quam et haereditaria delegatione sacramentis Anglorum firmata et jure belli ipse possedit, coronatus tali eorundem consensu, vel potius appetitu ejusdem gentis primatum. Etsi ratio sanguinis poscitur, pernotum est quam proxima consanguinitate

A regem Edwardum attigerit filius ducis Roberti, cujus amita Richardi secundi soror, filiae primi, Emma, genitrix fuit Edwardi.

Post celebratam ordinationem, non ut solitum est, post honorum augmenta, fieri, remissius laudabilia gerere coepit, sed novo admirandoque ardo e ad honestos et ingentes actus accenditur dignissimus rex; quod nomen, posito ducis nomine, libens acceptat stylus noster. Saecularibus namque ac divinis operam impendebat strenuam utrisque, ad servitium tamen Regis omnium regum cor propensius habebat, quippe cui suos proventus reputabat, contra quem potentia aut vita neminem mortalium potiri diu posse sciebat, a quo gloriam interminabilem, ubi temporalem finiret, exspectabat. In hujus B ergo imperatoris quasi tributum large erogavit, quod Heraldus regis avarum avare inclusit. Terræ illi sua fertilitate opimae uberiores opulentiam comportare soliti sunt negotiatores gaza advectitia. Maximi numero, genere, artificio thesauri compositi fuerant, aut custodiendi ad vanum gaudium avaritiae, aut luxu Anglico turpiter consumendi. Quorum partem ad ministros confecti belli magnifice erogavit, plurima ac pretiosissima egenis et monasteriis diversarum provinciarum distribuit. Id munificentiae studium adjuvit non modicus census, quem undique civitates et locupletes quique obtulerant novitio domino. Romanae ecclesiae Sancti Petri pecuniam in auro atque argento ampliolem quam dictu credibile sit, et ornamenta quae Bizantium perchara haberet, C in manum Alexandri papae transmisit. Memorabile quoque vexillum Heraldus, hominis armati imaginem intextam habens ex auro purissimo, quo spolio pro munere ejusdem apostolici benignitate sibi misso par redderet; simul et triumphum de tyranno Romae ulteriusque optatum pulchre indicaret. Quanti famulorum Christi coetus tum laeti gratiarum hymnos canebant pro victore antea fautores, illius praecum armatura, summatim recitamus. Mille Ecclesiis Franciae, Aquitaniae, Burgundiae, necnon Arvernicae, aliarumque regionum perpetuo celebre erit Wilhelmi regis memoriale. Beneficii magnitudo semper vivens mori benefactoris memoriam non patitur. Aliæ cruces aureas admodum grandes insigniter gemmatas, pleraque libras auri vel ex eodem metallo vasa, nonnulla pallia vel pretiosum aliud quid acceperunt. Splendide adornaret metropolitanam basilicam, quod minimum in his donis caenobiorum aliquod laetificavit. Ducibus atque regibus haec et scripta in hoc libello complura innotescere velim ad exemplum aut incitamentum. Munera quidem gratissima Northmanniae advenerunt a suo duci nato, pio patre festinante affectu missa, cum saevitia temporis atque maris intrante Januario esset acer-rima. Nuntium vero eventus, cujus exspectatione intenta fuit et anxia, millies chariorem accepit. Nec enim adeo gratum acciperet quidquid Arabia pulchrum aut suave donare posset. Nullus unquam illuxit ei dies letior, quam cum certo rescivit pria-

cipem suum, auctorem sui quieti status, regem esse. Urbes, castella, villæ, monasteria, multum pro victore, maxime congratulabantur pro regnante. Lux quædam insolitæ serenitatis toti provinciæ subito exorta videbatur. Quæ licet destitutam se putaret communi patre, dum ejus præsentia careret, sic tamen abesse volebat eum, magis ut summa potentia ipse uteretur quam ut sibi præsidio foret aut decori amplius potens. Tantum namque cupiebat Northmannia illius majestatem, quam ille Northmanniæ commoda sive honorem. Profecto dubium erat illum patria, an patriam ille plus diligeret, qualiter est olim dubitatum de Cæsare Augusto et populo Romano.

Diligeres ac maximi haberes eum et tu, Anglica terra, totamque te ejus pedibus læta prosterneres, si abesset imprudentia atque iniquitas tua, quo meliore consilio dijudicare posses in qualis viri potestatem deveneris. Præjudicare noli, dignitatem ejus diligentius cognosce, et quotquot exegisti dominos parvi habebis cum eo comparatos. Ejus honestatis pulchritudo optimo te colore decorabit. Didicit per legatum suum valentissimus vir rex Pyrrhus, tales fere, qualis erat ipse, Romam habere cunctos. Illa civitas parens regum orbis, terræ caput et domina, hunc qui tibi dominaturus est progenuisse et ipsius manu defensari, sapientia gubernari, imperio parere gauderet. Hujus milites Northmanni possident Apuliam, devicere Siciliam, propugnant Constantinopolim, ingerunt metum Babylonî. Nobilissimos tuorum filiorum juvenes ac senes Chunutus Danus trucidavit nimia crudelitate, ut sibi ac liberis suis te subigeret. Hic ne Heraldum vellet occubuisse; imo voluit patris Goduini potentiam illi ampliare et natam suam imperatoris thalamo dignissimam in matrimonium, uti fuerat pollicitus, tradere. At si hæc tibi mentem non conveniunt, profecto sustulit a cervice tua superbum crudelemque dominatum Heraldî; abominandum tyrannum, qui te servitute calamitosa simul et ignominiosa premeret, interemit. Quod meritum in omni gente gratum habetur atque præclarum. Benefacta vero saluberrimæ dominationis, qua eris exaltata, in sequentibus aliqua contra tuam invidiam testabuntur. Vivet, vivet in longum rex Willelmus et in paginis nostris quas tenui orationis figura scribere placet, ut res pulcherrimas dilucide plures intelligant. Præsertim cum præcipui oratores, quibus dicendi graviter copia magna fuit, humili sermone, dum historias scribunt, usi repariantur.

Multa Landoniæ, posteaquam coronatus est, prudenter, juste, clementerque disposuit, quædam ad ipsius civitatis commoda sive dignitatem, alia quæ genti proficerent universæ, nonnulla quibus Ecclesiis terræ consuleretur. Jura quæcunque dictavit, optimis rationibus dictavit. Judicium rectum nulla persona ab eo nequicquam postulavit. Specie vindicandi reatus avaritiam plerumque velat regnans iniquitas, supplicio addicit innocentem, ut possessionem ad-

A dicti rapiat. Ille neminem damnavit, nisi quem non damnare iniquum foret. Nam uti adversus libidines alias, ita adversus avaritiam invictum animum gerebat. Intellexerat esse regiæ majestatis, illustri munificentia præstare, nihil ubi æquitas contradicit accipere. Suis quoque primatibus digna se et gravitate præcepit et diligentia suasit æquitatem. Esse jugiter in oculis habendum, cujus vicerint præsidio, æternum imperatorem. Nimium opprimi victos nequaquam oportere victoribus professione Christiana pares, ne quos juste subegerint injuriis ad rebellandum cogent. Ad hoc decere, ne quid turpiter in externis agitando, terræ ubi natus vel altus est dedecus infligeret. Milites vero mediæ nobilitatis atque gregarios aptissimis edictis coercuit. Tutæ erant a vi mulieres, quam sæpe amatores inferunt. Etiam illa delicta quæ fierent consensu impudicorum, infamiæ prohibendæ gratia, vetabantur. Potaru militem in tabernis non multum concessit, quoniam ebrietas litem, lis homicidium solet generare. Seditiones interdixit, cædem et omnem rapinam, freians ut populos armis, ita legibus arma. Judices, qui vulgo militum essent timori, constituti sunt, simul acerbæ pœnæ in eos qui delinquerent decretæ sunt; neque liberius Northmanni quam Britanni vel Aquitani agere permittebantur. Scipionem aliosque priscos duces proponunt imitandos qui de disciplina militari scriptis docent. Prorsus æque aut plus laudanda exempla ab exercitu Willelmi regis in promptu est accipere. Sed festinando dicamus alia, C me diu suspendamur a memorando reditu quem Northmannia intenta exspectabat.

Tributis et cunctis rebus ad regium fiscum reddendis modum qui non gravaret posuit; latrocinii, invasionibus, maleficiis locum omnem intra suos terminos denegavit. Portus et quælibet itinera negotiatoribus patere et nullam injuriam fieri jussit. Pontificium Stigandi, quod noverat non canonicum, miuime probabat; sed apostolici sententiam exspectare melius quam properantius deponere existimabat. Suadebant et aliæ rationes, ut ad tempus pateretur atque honorifice haberet illum cujus inter Anglos auctoritas erat summa.

In sede metropolitana meditabatur sanctum vita, fama charum, eloquentia divini verbi potentem, qui D suffraganeis episcopis congruam formam præbere et ovili Dominico præesse sciret cunctisque prodesse cuperet studio vigilantî. Item de ordinationibus aliarum ecclesiarum præcogitabat. Omnino proba ejus in regnando initia fuere.

Egressus e Lundonia, dies aliquot in propinquo loco morabatur Bercingis, dum firmamenta quædam in urbe contra mobilitatem ingentis ac feri populi perficerentur. Vidit enim in prinis necessarium magnopere Landonienses coerceri. Ibi veniunt ad obsequium ejus Eduinus et Morcardus, maximi fere omnium Anglorum genere ac potentia, Algardi illius nominatissimi filii, deprecantur veniam, si qua in se contra cum senserant, tradunt se cunctaque sua

ejus clementiæ; item alii complures nobiles et opibus ampli.

In his erat comes Coxo, quem singulari et fortitudine et probitate regi, post et optimo cuique Northmanno placuisse audivimus. Rex eorum sacramenta ut postulaverunt, libens accepit, liberaliter eis donavit gratiam suam, reddidit eis cuncta quæ possederant, habebat eos magno honore. Inde progrediens diversas partes regni accessit, ordinando ubique utilia sibi et incolis terræ. Quæquæ pergebat, in armis nemo manebat. Iter nullum obstruitur, occurrunt passim obsequentes, aut explicantes. Omnes ille clementibus oculis respexit, clementissimis plebem. Sæpe vultu miserantem animum prodidit, jussit multoties misericordiam, cum supplices conspiceret aut egenos, matres animadverteret voce et gestibus precari cum liberis.

Adelinum, quem post Heraldi ruinam Angli regem statuere conati fuerant, amplis terris ditavit, atque in charissimis habuit eum, quia regis Edwardi genus contigerat. Ad hoc ne puerilis ætas nimium doleret non habere honorem ad quem electus fuerat; ejusdem liberalitatis dono acceperunt Angli complures, quod a parentibus vel prioribus dominis non acceperant. Custodes in castellis strenuos viros collocavit ex Galliis tractos, quorum fidei pariter ac virtuti credebat, cum multitudine peditum et equitum. Ipsis opulenta beneficia distribuit, pro quibus labores ac pericula libentibus animis tolerarent. Nulli tamen Gallo datum est quod Anglo cuiquam injuste fuerit ablatum.

Quæta urbs est nobilis atque valens. Cives ac finitimos habet divites, infidos et audaces. Danos in auxilium citius recipere potest. A mari quod Anglos a Danis separat, millia passuum quatuordecim distat. Hujus quoque urbis intra mœnia munitionem construxit. Ibidem Guillelmum reliquit Osberni filium, præcipuum in exercitu suo, ut in vice sua interim toti regno Aquilonem versus præcesset. Hunc ex omnibus Northmannis paterno more sibi fidissimum domi bellique perspexerat, simul fortitudinis egregium et consilio sive rei domesticæ, sive militaris, necnon Domino cœlesti multo affectu devotum. Hunc Northmannis charissimum, Anglis maximo terrore esse sciebat. Hunc præ cæteris familiaribus a pueritia utriusque dilexerat et exaltaverat in Northmannia.

Castrum vero Doveram Odoni fratri suo commisit, cum adjacente ora australi quæ, nomine vetusto Cantium dicta, Galliam propius spectat, unde et a minus feris hominibus incolitur. Consueverant enim merces cum Belgis mutare. Perhibetur, etiam attestante pagina vetustatis, maritimam hanc regionem a Galliis olim fuisse possessam, quibus eo transvectis prædæ ac belli inferendi causa agri fertiles placuere. Odo ille Bajocarum præsul cognitus fuerat talis, qui optime negotia sustinere valeret ecclesiastica et secularia. Bonitatem ejus et prudentiam primo testatur

ecclesia Bajocensis, quam ipse multo studio egregie ordinavit atque ornavit, juvenis adhuc ætate, animi canitie senibus preferendus. Dein omni Northmaniæ utilis fuit ac decori. In synodis, ubi de Christi cultura, in disceptationibus, ubi de sæculi rebus agebatur, intelligentia pariter atque facundia enituit. Liberalitate parem non habuit Gallia, ita opinio publica consensit. Nec minus æquitatis amore meruit laudem. Arma neque movit unquam, neque voluit moveri; valde tamen timendus armatis. Bellum namque utilissimo consilio, cum necessitas postularet, juvabat, quantum potuit religione salva. Regi, cujus frater erat uterinus, quem tanto amplectebatur amore, ut nec inter arma vellet ab illo separari, a quo magnum acceperat, atque sperabat honores, unice constantissimeque fidelis fuit. Libentes eidem obsequabantur, ut acceptissimo domino, Northmanni atque Britanni. Nec Angli adeo barbari fuerunt, quin facile intelligerent hunc præsulem, hunc præfectum merito timendum esse, venerandum quoque ac diligendum.

Rex ita commissa regni cura Penevesellum se recepit, quem locum in nominandis ponendum censemus, quoniam ipso portu primo littus illud attingit. Stabant, naves ad transmittendum paratissime, quas vere decuerat albis velis more veterum adornatas esse. Erant enim revectorum gloriosissimum triumphum, nuntiatorum maxime optatum gaudium. Convenit eodem multus Anglorum equitatus. Ex his abducere secum decreverat, quorum præcipue fidem suspiciebat ac potentiam: archipræsulem Stigandum, Adelinum propinquum regis Edwardi, tres comites, Edwinum, Morcardum et Gallevum; simul alios complures altæ nobilitatis, ut ipsis auctoribus nihil sub decessum suum novaretur, gens vero tota minus ad rebellionem valeret spoliata principibus. Denique eos potissimum veluti obsides in potestate sua vii cautela tenendos existimabat, quorum auctoritas vel salus propinquis et compatriotis maximi esset. Sic autem fuere subacti, ut obsequentissime facerent imperata. Nam et si petere quid malebat, præcepti vice audierunt. Præsertim cum non traherentur ut captivi, sed dominum suum regem proximi comitarentur ampliore ex hoc gratiam atque honorem habituri. Hanc enim ejus animadvertentibus humanitatem unde optima quæque expectanda forent, nihil metuendum crudele vel injurium. At milites repatriantes, quorum in tantis negotiis fideli opera usus fuerat, larga manu ad eundem portum donavit, ut optimum fructum victoriæ secum omnes percepisse gauderent. Ita solutis navibus, omnium animis lætissimis, in altricem terram provelitur secundo et vento et æstu. Transmissio hæc mare diu pacavit, pirata omni procul fugato. Fidelitate actorum, quæ qui noverit merito admiratur, multo magis admirandam celebritas fecit. Siquidem Octobris circiter Kalendas, die quo memoriam archangeli Michaelis Ecclesia concelebrat, terram ad hostium dulcius quem consequeretur eventum abiit, mense

Martio in sinum patriæ redditus est, melius quam scripta nostra exponant rebus gestis.

Julius Cæsar, bis transvectus in ipsam Britanniam navibus mille, (nam Anglis nomen antiquius est Britannicæ.) non æque magna peregit prima vice, nec a littore longius progredi, nec in littore, tametsi patria consuetudine castra munierit, diutius morari ausus est. Transiit in extremo ætatis, rediit ante æquinoctium quod prope instabat. Perturbatae sunt legiones ejus magno metu, cum naves partim fractæ æstu maritimo aut fluctibus, partim inutiles ad navigandum essent, armamentis amissis. Aliquæ civitates quoniam in otio agitare quam populum Romanum, cujus tremenda erat per mundum opinio, hostem tolerare malebant, obsides ei dederunt. Cæterum, quos in continentem obsides adducere imperavit, præter duas cunctæ neglexerunt, quamquam in Belgio cum immani exercitu hibernare eum noverint. Secundo pedites Romanos et equites ad millia fere centum transportavit, una ex civitatibus Gallicæ primos quamplures cum eorum equitatu. Quid igitur hujus viri, quem scribimus, conferendum laudibus hac vice patravit? Equitatus Britannorum et Essedarii cladem illi non parvam intulerunt, æquo loco audacissime cum eo confligentes. Angli vero Willelmum pavidum in monte operiebantur. Cæsarem prælio sæpius adorti sunt Britanni. Anglos adeo Willelmus die uno protrivit ut post se cum dimicandi fiduciam nullatenus reciperent. Cum idem imperator ad flumen Tamisim pervenisset, in fines Cassivellauni, qui contra se bellum administrabat, exercitum ducens, in adversa ripa hostes instructi obstabant. Ægerrime milites Romani vada transierunt, ex aqua capite solo exstantes. At cum in eandem regionem dux Northmannorum adventaret, obviam ei clementiam deprecando processerunt civitates et municipia. Militibus ejus trajectum ultra flumen ponte, si id collibisset imperare, sine mora paravissent. Cæsar, ut agros vastaret, igne ac præda equitatum suum effudit, quos latius vagari Cassivellaunus prohibebat, ex Essedis pugnare peritos immitendo. Willelmus autem, pacifica jubens incolis, terram quam citius evertere posset, incolas cum terra sibi conservavit. Defendit Cæsar ab injuria Cassivellauni Maudrubatium et civitatem, cujus imperium reddidit Maudrubatio. Liberavit in perpetuo Willelmus gentem omnem a tyrannide Heraldii, atque solium obtinuit ipse, unde regionibus quæ sub multis regibus quondam egerant unus imperitaret. Romani solum ex Britannicæ majoribus Cingetorigem ceperunt. Mille ex ipsa natione illustres in vincula, si placuisset, coniecissent Northmanni. Quanta partibus in ipsis Romani gesserunt tempore æstivo! quanta Northmanni hiberno! Hiemem ad res bello gerendas minus quam æstatem opportunam esse pernotum est. Cæsari satis fuerat ad laudem vel utilitatem, prælia cum Britannis, uti cum Gallis, imperando facere. Equidem sua manu raro pugnavit. Hæc multa ducum antiquorum consuetudo fuit.

A Attestantur Commentarii eloquentia ipsius dictati. At dedecus visum est Willelmo, ac parum utile, in eo conflictu quo contrivit Anglos, officia præstare imperatoris, nisi præstaret officia quoque militis, uti bellis aliis consueverat. In omni enim certamine, ubi præsens aderat, primus aut in primis gladio suo pugnare solitus erat.

Si Romani illius et nostri principis acta attentius perspexeris, illum temerarium atque fortunæ nimis confidentem, hunc omnino providum hominem qui magis optimo consilio quam casu res bene gesserit, recte dices. Postremo Cæsar, civitatibus aliquot in deditioe et obsidibus a Cassivellauno acceptis, necnon aliquanto vectigali, quod in annos singulos Britannia populo Romano penderet constituto, exercitum difficile duobus comitatibus in Belgium reportavit, navibus quippe relictis et minoris quam adduxerit numeri, ob incommodum quod ex tempestate acciderat. Tali minime Willelmus difficultate angebatur. Pareret ei gens eadem imperanti navigia nova ad numerum et modum quem vellet, insuper metallo pretioso decorata, velis purpureis adornata, peritis remigibus, delectis gubernatoribus instructa. En quam gloriose revector est non trahens, ut Romani, vulgus captivum, sed habens in comitatu et obsequio suo totius Britannicæ episcoporum primatem, atque magnos in transmarinis cœnobiis abbates et filios Anglorum tam stemmatis quam opum dignitate reges appellandos. Attulit non aliquantulum vectigal, non rapinas, sed, quantum ex ditione trium Galliarum vix colligebatur, argentum atque aurum quod rectissimo jure acceperat; quod, ubi honestissimæ rationes postulerent, expendere cogitabat. Chari metalli abundantia multipliciter Gallias terra illa vincit. Ut enim Horreum Cereris dicenda videtur frumenti copia, sic Ærarium Arabicæ auri copia. Mentionem super Julio Cæsare quæ forte notetur quasi derogans, omittamus. Fuit itaque eximius dux lectione doctus Græcorum præcepta militaria, militiâ Romana cum laude ab adolescentia usus, virtute consecutus Urbis consulatum. Bella multa cum bellicosissimis gentibus teiciter atque celeriter confecit, novissime Romanam Africæ et Europæ atque Asiæ præsidem regnum suum bellando effecit.

D Vespasiani filio Tito, qui, dum recta vehementer amaret, orbis Amor dici meruit, nunquam Italia lætior quam Northmannia occurrit Willelmo regi principi suo. Dies erant hiberni et qui pœnitentiæ quadragesimalis rigori vacant. Cæterum, ubique agebantur tanquam summæ festivi temporis feriæ; sol æstiva serenitate lucidus videbatur, gratia dierum solita longe major. Minorum sive remotiorum locorum incolæ in urbes, aut alio, ubi facultas conspiciendi regem daretur, confluebant. Cum in metropolim suam Rothomagum introiret, senes, pueri, matronæ, cunctique cives spectatum processerant, conclamabant salutantes reducem, adeo ut civitas illa universa applaudere putaretur, sicuti

Roma quondam Pompeio suo applaudens tripudiat. Monasteria certabant monachorum atque cleri quodnam in adventu sui charissimi tutoris ampliorum officiositatem impenderent. Nihil relinquebatur quod in studio talis honorificentiae agi solitum est. Præterea, si quid novum adinvenire potuit, addebatur. Quam pietatem ipse confestim lucro multiplici recompensavit, donans pallia, libras auri, aliaque magna altaribus ac famulis Christi. Nullius unquam regis aut imperatoris largitatem in oblationibus majorem comperimus. Item quas ecclesias non præsentia sua, muneribus visitavit iterum. Cadomensi basilicæ modo specieque admirabili suis impendiis, ad titulum beati Stephani protomartyris a fundamento, ut ante est memoratum, extructæ, tum diversa donaria advexit, materia artificioque pretiosissima, quæ ad sæculi terminum honore permanere valeant. Singula descriptionibus aut nominibus designare spatiosum foret. Voluptuosum est ea perspectare hospitibus maximis et qui sæpe nobilium ecclesiarum thesauros viderant. Transiret illac hospes Græcus aut Arabs, voluptate traheretur eadem. Anglicæ nationis feminæ multum acu et auri textura, egregie viri in omni valent artificio. Ad hoc incolere apud eos Germani solebant talium artium scientissimi. Inferunt et negotiatores qui longinquas regiones navibus adveniunt, doctorum manuum opera.

Potentes nonnulli sanctis inique largiuntur, plerunque in iisdem donationibus laudem suam in mundo, delicta sua coram Deo adaugentes. Spoliant ecclesias et rapinis ipsis alias ditant. Rex vero Willelmus nunquam, nisi bonitate, sinceram famam sibi comparavit, donans vere sua, mente ad spem interminæ mercedis, non ad gloriam quæ deperibit intentus. Abundantes Ecclesiæ transmarinæ, aliqua ei libentes, quæ in Galliam transferret, dederunt, quoniam ea multuplo redemit rebus aliis. Patriam, non minus regno charam sibi, præcipue causa probæ gentis, quam principibus terrenis fidam, culturæ Christi valde deditam noverat, in statu quem volebat invenit.

Optime quidem egerat in gubernaculo domina nostra Mathildis, jam nomine divulgato regina, etsi nondum coronata. Illius prudentiam viri adjuvare consilio utilissimi, in quibus locum dignitatis primum tenebat Rogerus de Bellomonte, Humfridi hominis generosissimi filius, ob maturitatem ævi liberior ad negotia quæ domi geruntur. Filio adolescenti, super cuius fortitudine in prælio contra Heraldum paucis diximus, officio militari tradito. Verum quod finitimi incursionem nullam ausi fuerant, cum terram fere militibus exhaustam scirent, regi ipsius, cujus reversionem verebantur, primo ascribendum arbitramur.

Ad cœnobium Sanctæ Trinitatis Fiscami Pascha celebravit Dominicum, Redemptorem resurrectionis suæ festo reverendissime honorans cum frequentia

A venerabilium et præsulum et abbatum. Humiliter astans ille choris ordinum religiosorum, ludicra intermittere, concurrere ad divina militum plebisque turbas coegit. Regis Francorum vitricus intererat huic curiæ Rodolphus præpotens comes, multaque nobilitas Franciæ. Curiose hi cum Northmanni, cernebant crinigeros alumnos plagæ aquilonalis, quorum pulchritudini Galliæ comatæ formosissimi juvenes inviderent. Nec enim puellari venustati cedebant. Regis autem regionumque satellitum indumenta spectantes intexta atque crestata auro, quæque antea viderant vilia æstimaverunt. Item, vasa argentea sive aurea admirabantur, quorum de numero vel decore vere narrari possint incredibilia. His tantum ex populis cœnaculum ingens bibebat, aut cornibus bubalinis metallo decoratis eodem circa extremitates utrasque. Denique plurima hujuscemodi competentia regali munificentiae notabant, quæ reversi domum ob novitatem prædicarent. Cæterum, talibus longe insigniorem, atque plus memorandam ipsius regis cognovere honestatem. Æstiva illa et autumnum partemque hiemis circa mare transegit, tempus hoc patriæ amori omne donans. Quæ nec hac mora, neque superioris anni expeditione suas opes attenuatas fuisse dolebat. Ea illius temperantia fuit ac prudentia. Militibus et hospitibus abunde sumptus ministrabatur, nemini rapere quidpiam concedebatur. Provincialium tuto armenta vel greges pascebantur, seu per campestria, seu per tesqua, segetes falcem cultoris intactæ exspectabant, quas nec attrivit superba equitum effusio, nec demessuit pabulator. Homo imbecillus aut inermis equo cantans qua libuit vectabatur, turmas militum cernebat, non exhorrens.

Interea Bajocensis præsul Odo et Willelmus Osborni filius, præfecturas in regno uterque suas laudabiliter administrabant, interdum simul agitates modo diversi. Si quando necessitudo postulabat, festinam alter alteri ferabat opem. Per amicam qua sincere voluntatem concordabant, amplius taluit prudens eorum vigilantia. Mutuo sese, regem æqualiter diligebant, affectu ardebant pari ad continentium in pace gentem Christianam, consilio alter alterius æquanimitè assentiebantur. Æquitate utebantur maxima, uti rex præmonerant, qua homines efferi et inimici corrigerentur et benevoli fierent. Item præfecti minores, ubi quisque in munitionibus locatus fuerat, strenue curabant. Verum Angli, neque beneficio, neque formidine satis coerceri poterant, ut quietem serenam quam res notas ac turbidas mallent. Consurgere palam in arma non confidunt, sed regionalim de pravis conspirationibus tractant, si quibus forte dolis prævaleant ad nocendum. Ad Danos, vel alio, unde auxilium aliquot speratur, legatos missitant. Ultero in exsilium aliqui profugiunt quo extorres vel a potestate Northmannorum sint liberi, vel aucti opibus alienis contra eps revertantur.

Regi ea tempestate Eustachius comes Boloniæ adversabatur, qui filium de sive ante bellum in Northmannia obsidem dederat. Ei persuadent hi maxime qui Cantium inhabitant, ut castrum Doveram invadat, ipsis utens adiutoribus. Equidem fore, si firmissimo loco hoc sit potitus eum portu marino, ut potentia ejus latius distendatur, sicque potentiam Northmannorum diminutam iri. Nam, quia Northmannos odere, cum Eustachio pridem sibi inimicissimo concordavere. Eum bellandi peritum, atque in prælio felicem experimentis cognoverant. Si erat serviendum non compatriotæ, noto servire atque vicino satius putabant. Accidit ut occasio temporis eventum rei quam affectabant promitteret. Abierant ultra flumen Tamisim primi munitionis custodes, præsul Bajocensis, atque Hugo de Monteforti, militum parte majori secum ducta. Eustachius itaque, accepto nuntio Anglorum, cum suis ad eos noctis conticinio transivit, ut incaute opprimeret Castellanos. Classem duxit militibus delectis oneratam relictis equis præter admodum paucos. Vicinia omnis adfuit armata, auctior numerus ex ulterioribus accederet, si niora biduana obsidio traheretur. Cæterum custodiam invenerunt minus opinione remissam, plus metu ad defensandum validam. Eripiunt velocitas equi, notitia tramitis, navisque paratior. Nobilissimus autem tiro nepos ejus comprehensus est. Angli per diverticula plura eo facilius evaserunt, quo minus commodum erat paucitati Castellanos insequi per diversa. Jure id Eustachio dedecus atque detrimentum contigit. Equidem si rationes quæ ejus liti controversantur deprimerem, regis eum gratiam atque regis dono accepta beneficia ex æquo et bono am sisse

A plane convincerem. Neque sententia erravit dicta consensu Anglorum et Gallorum, qua de reatu multo convictus est. Sed parcendum sentimus persona multifariam illustri, comiti nominato, qui reconciliatus nunc in proximis regis honoratur.

Eodem fere tempore Coxo comes, quem placuisse Northmannis diximus, morte occidit immerita et quam deceat propagari. Ut igitur vivat laus ejus, atque per exemplum oriatur in posthumis innocentia defuncti litteris efficere juvat. Prosapia ac potentia Anglus hic juxta præcelsus, magis animi singularitate prudentis et omnino honesti excelluit. Hic regis causam et ipsum favore multo probabat. Sui vero satellites ab ipso dissidebant, factionum deterrimi fautores ac socii. Proinde eum ab officio transvertere tentabant, sæpe monentes quasi per amicitiam de privato honore, ut libertatem a proavis traditam defenderet; nunc obsecrantes atque obtestantes, tanquam gratia rerum publicarum, ut extraneos deserens optimorum hominum suæ nationis et consanguinitatis voluntatem sequeretur. Sane diutina variaque calliditate hæc suggeriebant, et hujusmodi alia. Sed ubi mentem firmiter in tenore boni fixam taliter dimovere nequeunt, comprovinciales ad invidiam concitavere quam necessario placaret ab rege deficiendo. Postremo augescente in dies malevolentia ipsorum, cum ille popularium odia, omnemque injuriam perpeti, quam integritatem fidei temerare mallet, per insidias oppressum interfecere. Ita eximius vir suo casu, quod majestas domini sui stare deberet asseruit.

Sane pontifices quidam obsequio regio studebant, maxime Adelred primas Eboracensis. . . . *Reliqua desunt in ms. Codice.*

APPENDICES AD GESTA WILLELMI CONQUESTORIS.

APPENDIX PRIMA.

GENEALOGIA DUCUM NORTHMANNORUM.

Ex veteri codice Ms.

Anno Dominicæ Incarnationis 896, regnante Francorum rege Carolo, qui Simplex appellatus est, piratæ Danorum ex insula Scanzia, quæ Northvega dicitur, egressi, cum in Francia multa gessissent prælia regnumque devastassent, Carolus prædictus acceptis obsidibus, eis Neustriam tradidit quam ab ipso tempore vocaverunt Northmanniam, eo quod ab ipsis qui ex Northvega venerant possessa erat. Robertus igitur, Rollo dictus, eorum primus erat dux comesque Northmanniæ. Robertus iste genuit Willelmum, qui Longa-Spatha cognominatus est, quem Franci dolo occiderunt. Willelmus autem

D Longa-Spatha genuit Richardum senem. Illic genuit filiam, nomine Emmam, de qua natus est Eduardus rex Anglorum. Richardus autem senex genuit Richardum. Richardus vero secundus genuit Richardum tertium et Robertum. Richardus autem genuit Nicolaum Sancti Audoeni abbatem. Robertus vero genuit Willelmum Nothum, qui post mortem Eduardi transfretavit in Angliam anno Domini 1066, regnumque obtinuit jure hæreditario, quia ejus atavus Richardus senex fuerat, cujus Emma filia Eduardum regem genuerat. Willelmus iste Nothus tres filios habuit, Robertum videlicet et Willelmum Ru-